

Universiteit Antwerpen
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Academiejaar 2007-2008

Convergentie in het Wereldtalenstelsel

Promotor: Prof. Walter Weyns
Medebeoordelaar: Prof. Jef Breda
Jef De Lombaerde 20041805
Master Sociologie

INHOUDSTAFEL

1. Onderzoeksvraag.....	4
2. Geschiedenis van taalverspreiding.....	6
3. Het model van de Swaan.....	12
3.1 Het wereldtalenstel.....	12
3.2 Politieke economie van talenconstellaties.....	14
3.2.1 Talen als collectieve goederen.....	15
3.2.2 Communicatiepotentieel van een taal.....	16
4. Kritische receptie.....	17
5. Convergentiemodel.....	23
5.1 Taalgroepen komen steeds meer in contact met elkaar.....	24
5.2 Positie van taal in verschillende velden.....	25
5.2.1 Demografisch veld.....	26
5.2.2 Economisch veld.....	27
5.2.3 Politieke veld.....	30
5.2.4 Culturele veld.....	37
5.3 Uitstervende talen.....	46
5.4 Grafische voorstelling van het convergentiemodel.....	48
6. Discussie.....	50
7. Besluit.....	61

BIBLIOGRAFIE

Voorwoord

Dat het wereldtalenstelsel een vrij onbekend begrip is, mocht ik regelmatig ondervinden wanneer ik kennissen over m'n onderzoeksthema vertelde. Het idee om een onderzoek rond talen te voeren is opgekomen na een lange zoektocht. Nieuwe, vrij onontgonnen terreinen trekken mijn bijzondere aandacht. Het pad is minder aangelegd, het speurwerk complexer.

Ik dank professor Walter Weyns voor zijn hulpvaardige begeleiding en deskundig advies. Bovendien waren het voornamelijk zijn lessen die mijn sociologische verbeelding tot leven hebben gewekt. Verder heb ik ook veel respect voor alle andere professoren, omdat ze me veel hebben bijgeleerd en onrechtstreeks hebben bijgedragen aan dit onderzoek.

Tot slot nog een woord van dank aan mijn ouders, die me altijd alle mogelijkheden hebben gegeven.

1. Onderzoeksvraag

Dit onderzoek gaat over het wereldtalenstelsel. Het wereldtalenstelsel is een begrip dat geïntroduceerd werd door Abram de Swaan, bekend voor zijn figuratiesociologisch werk in de lijn van Norbert Elias. Hij bedacht het begrip om aan te geven dat de sociologische studie van natuurlijke talen dient te vertrekken van het uitgangspunt dat talen een samenhangend geheel vormen. Ze werken op elkaar in, beconcurreren elkaar en zijn verwickeld in een machtsstrijd. Dat klinkt op het eerste gezicht vreemd. We zijn gewend om talen op te vatten als communicatiemedia, en verliezen daardoor soms uit het oog dat zij menselijke producten zijn, en dat ze “menselijke, al te menselijke” motieven dienen. Net als alle andere menselijke fenomenen zijn ook talen het voorwerp van een machtsstrijd, van concurrentie en soms ook samenwerking.

Een taal is meer dan een ingewikkeld betekenisstelsel, het is een drager van cultuur.

Wanneer we anderstalige TV-programma's en films zien of Engelstalige artikels lezen doen we vaak onbewust culturele invloeden op. Door een taal ook verder te gebruiken wordt men onbewust ook beïnvloed door die cultuur.

Talen werden en worden als instrument gebruikt om de ideeën en praktijken van een cultuur te verspreiden, maar naarmate een taal steeds meer wijdverbreid en alomtegenwoordig gebruikt wordt vervaagt echter de verbondenheid met een welomschreven cultuur.

Talen zijn systemen die mensen verbinden, ze laten ons toe uitingen te produceren en te interpreteren. Talen zijn ook systemen die over de hele wereld culturen met elkaar verbinden. Verschillende taalgroepen worden verbonden door mensen die meer dan een taal spreken. Als we met een anderstalige communiceren, kiezen we een omgangstaal. We kiezen voor de taal die de interactie tussen beide personen het meest begrijpelijk maakt. In de eerste plaats wordt ons een taal aangeleerd die ons het meeste communicatiemogelijkheden biedt met onze onmiddellijke omgeving. Als we een tweede taal leren, leren we meestal een taal aan die de meeste communicatiemogelijkheden biedt voor een ruimere betekenisvolle omgeving. In de meeste gevallen wordt een tweede taal aangeleerd door de socialiserende individuen rondom ons: ouders, familie of het onderwijs. Wanneer ouders of familie kiezen om een tweede taal aan te leren heeft dit hoofdzakelijk met hun origine te maken. Wanneer het onderwijs één of meerdere talen aanleert is de gekozen taal afhankelijk van de positie van een taal in het wereldtalenstelsel. Zowel de geografische nabijheid als de internationale status van een taal

zijn belangrijk. Het voordeel van het bestaan en beheersen van een universele taal is dat dit eindeloze communicatiemogelijkheden biedt. Anderzijds mogen we niet vergeten dat de globale verspreiding van het Engels gepaard ging met ongeoorloofde kolonisering en dat de technologische superioriteit gepaard gaat met een culturele homogenisering en het uitsterven van perifere talen.

Hoe dan ook is het zinvol om te onderzoeken of er een theoretisch model kan ontwikkeld worden, dat de geschiedenis van ons wereldtalenstelsel reconstrueert. Alsof het mogelijk is een bepaald patroon van evoluties te ontdekken dat gelijkaardig zou verlopen zijn op 'andere werelden', door de verspreiding van een taal in geografische gebieden, virtuele ruimtes, door televisie, in het literaire, wetenschappelijke veld, de politiek en het onderwijs. Talen kunnen zich ook verplaatsen via cultuurgoederen, daardoor zitten ze deels in een marktsfeer. Talen concurreren met elkaar op het niveau van populaties, ondernemingen, naties, multinationals, globale nieuwszenders, technologie en universiteiten. Hoe meer ruimte ze inpalmen, des te sterker de dichtheid, overlapping en trend naar universaliteit.

Volgens het model van de Swaan bevinden talen zich in een stelsel, omdat talen de verbindingsstukken vormen tussen verschillende mensen. Dat stelsel bestaat uit één hypercentrale taal, omringd door supercentrale talen die op hun beurt omringd worden door centrale en perifere talen.

Het wereldtalenstelsel is een dynamisch gegeven. Er ontstaan voortdurend nieuwe talen, talen groeien in aantal sprekers, talen diversifiëren, talen verliezen sprekers en talen sterven uit. De onderzoeksvraag sluit sterk aan bij de Swaan die onderzoekt waarom het Engels zo'n belangrijke taal is geworden. We maken een kritische reconstructie van zijn model en zullen ieder element doorlichten op zijn waarde. We onderzoeken ook wat andere auteurs over globalisering en taal hebben geschreven. We maken een verkenning in de literatuur.

Nettle en Romaine beschouwen talen als iets waardevol, en betreuren dat talen uitsterven, omdat talen een antropologisch studieobject zijn. Ze veronderstellen dat talen gegroeid zijn, in evenwicht zijn gebleven en later met uitsterven bedreigd waren. De Swaan brengt talenconstellaties in kaart en beschrijft ook zorgvuldig historische processen van taalunificatie. Nettle, Romaine en de Swaan hanteren soms uiteenlopende standpunten, maar allen beschouwen talen als een interessant geosociologisch studieobject. Ze onderzoeken de evolutie van talen over de hele wereld doorheen de tijd. Uit het onderzoek van Nettle en Romaine blijkt dat het aantal talen eerst is toegenomen, ze zouden allemaal ontstaan zijn uit een gemeenschappelijke voorloper. In het Neolithicum heeft die trend zich omgekeerd, het

aantal talen is beginnen afnemen. Steeds meer mensen spreken eenzelfde taal. Dat kunnen we ook afleiden het uit werk van de Swaan. Dit noemen we een convergentie in het taalgebruik. Er zijn een aantal talen die zich wereldwijd verspreid hebben. Het Engels staat helemaal bovenaan in de hiërarchie. Het is bijna onmogelijk dat het Engels haar positie in de top van de piramidale structuur zal verliezen.

Er blijken bepaalde mechanismen aan het werk te zijn die de hiërarchie versterken. De Swaan beschouwt talen als collectieve goederen die een economische waarde hebben. Een groot verschil met andere economische goederen is dat een taal niet opgebruikt wordt in gebruik. De waarde van een taal stijgt als ze meer gebruikers heeft. Individuen maken een rationele calculus en kiezen voor de taal die het meeste nut oplevert. We gaan ook op zoek naar de elementen die een taal belangrijk maken. De Swaan spreekt over de Q-waarde: het communicatiepotentieel van een taal. George Weber gebruikt meerdere indicatoren om de macht van een taal te berekenen. Vervolgens werken we een alternatief model uit dat de dynamiek van talen in verschillende velden bespreekt. Talen verspreiden zich in verschillende velden die een eigen specifieke invloedssfeer hebben.

In het convergentiemodel onderzoeken we waarom het Engels zo dominant is geworden als wereldtaal. Dit model bestaat uit drie delen. Eerst wordt beschreven dat taalgroepen steeds meer in contact met elkaar komen. Dit leidt tot een standaardisering van het taalgebruik. Het tweede deel gaat over de positie van talen in verschillende velden: het demografisch veld, het economisch veld, het politieke veld en het culturele veld. Het Engels is dominant omdat het een zeer sterke positie heeft in de verschillende velden. Het derde deel verklaart hoe door de overheersing van centrale talen perifere talen verdwijnen. In deze drie delen worden de belangrijkste mechanismen beschreven die leiden tot een convergentie in het talenstelsel.

2. Geschiedenis van taalverspreiding

De hypothese van Nettle en Romaine (2000) luidt dat er bijna overal ter wereld gedurende het grootste deel van de menselijke geschiedenis een toestand van vrijwel compleet linguïstisch evenwicht heerste. Het aantal talen was ruwweg constant. Geen enkele groep verspreidde zich snel ten koste van een andere. Dat wil niet zeggen dat er niet altijd al talen zijn geweest die uitstierven. De notie van het linguïstisch evenwicht houdt alleen maar in dat het aantal

uitstervende talen in een bepaald gebied ruwweg in evenwicht wordt gehouden door het aantal nieuwe talen dat er bij komt. (Nettle, Romaine, 2000; 128)

Het snelle verlies van diversiteit en de dominantie van wereldtalen is pas in de afgelopen 500 jaar echt op gang gekomen. Het is ontstaan door enorme verschillen in macht die samenlevingen op hun omgeving kunnen uitoefenen. Hieronder zullen de belangrijkste periodes beschreven worden, er zijn twee belangrijke golven: de neolithische en de industriële revolutie.

Paleolithicum

In het Paleolithicum heeft de menselijke soort zich verspreid en de aarde bevolkt. Jagers en verzamelaars leefden van hulpbronnen zoals ze die in hun natuurlijke dichtheden aantroffen. In tegenstelling tot landbouwers en veehouders hielden ze zich niet bezig met het op één plek selectief telen of fokken van soorten waarvan ze leefden. Daardoor waren jagers en verzamelaars genoodzaakt om in kleine groepjes te leven. Hoe groter de groep, hoe sneller de voedselvoorraad in een bepaald gebied uitgeput raakt. Er was een sterke prikkel tot afsplitsing. Subgroepjes werden gemotiveerd om op eigen houtje verder te gaan in plaats van bij elkaar te blijven. Kleine groepjes hadden zich losgemaakt van de hoofdgroep en waren uitgeweken naar onbewoonde gebieden, waardoor er nieuwe taalgemeenschappen konden ontwikkelen.

De noodzaak tot verplaatsing, prikkel tot afsplitsing en geringe bevolkingsdichtheid zorgde voor een snelle verspreiding en diversifiëring van talen. Taalgroepen bleven klein en de opkomst van dominante culturen of talen was vrijwel uitgesloten.

Er was een betrekkelijk egalitair politiek stelsel. Mensen trokken voortdurend rond en hadden weinig bezit. De opkomst van een overheersende politieke klasse was niet mogelijk. Militaire dominantie was moeilijk te verwezenlijken. Er was ook geen economische dominantie.

Economische specialisatie voor kleine mobiele groepjes was ondoenlijk. Het grootste deel van de geschiedenis van de mensentalen speelde zich dus af in de lokale, decentrale, orale en egalitaire fase van het Paleolithicum. Op sommige plaatsen bleef dit stelsel van historische tijden voortleven, maar in ieder geval begon de ontworping ervan zich met de opkomst van de landbouw onmiddellijk te manifesteren. (Nettle, Romaine, 2000; 132-136)

Neolithicum

Het Neolithicum is vermoedelijk de eerste periode van snelle taaldood. Hoewel nog vele talen continu blijven diversifiëren, wordt die periode waarschijnlijk gekenmerkt door een vermindering van de taaldiversiteit, omdat het verdwijnen groter is dan het ontstaan van nieuwe talen. Rond 9000 v. Chr. gingen de mensen zich vestigen en begonnen de grond te bewerken. In enkele duizenden jaren werden jagen en verzamelen vervangen door akkerbouw en veehouderij als dominante bestaanswijze. Daardoor konden lokale gemeenschappen veel groter zijn dan die van jagers en verzamelaars. Naarmate agrarische bevolkingsgroepen groeiden, kwam er steeds meer grond uit de omringende gebieden binnen hun invloedssfeer, wat gepaard ging met hun eigen expansie en de verbreiding van soorten die ze teelden. Daardoor werden jagers en verzamelaars geconfronteerd met een verslechtering van hun bestaansmogelijkheden, omdat een steeds groter arsenaal beroofd werd van planten- en diersoorten waarvan zij leefden. Voor hen bleven er maar weinig keuzes open. Verder trekken was mogelijk maar zou uiteindelijk leiden tot een opeenhoping van vluchtelingen in een steeds kleiner wordende niet-agrarische periferie. Terugvechten was geen reële optie. Het was wellicht voor de eerste keer in de geschiedenis dat er nu enorme verschillen in omvang en bevolkingsdichtheid bestonden tussen samenlevingen die beschikbare hulpbronnen onder elkaar moesten zien te verdelen. Ten slotte konden ze gewoon landbouwer worden, als reactie op de verslechterde natuurlijke omgeving, zoals hun burens al hadden gedaan. Welke keuze ze ook maakten, de verdere verbreiding van de landbouw was de meest waarschijnlijke uitkomst. De expansie van de landbouw vanuit de ontstaanscentra leidde ook tot de verdringing van talen. Het is niet helemaal duidelijk of de jagers en verzamelaars aan de periferie werden geïntegreerd of verdreven, maar in beide gevallen bracht de golf van landbouwers een taal mee die zij van geval tot geval spraken.

De verbreiding van landbouw en talen hield alleen halt op plaatsen waar de ecologie niet geschikt was voor een bepaald type landbouw of waar natuurlijke hindernissen in de weg stonden. Aan de periferie van grote taalfamilies vinden we momenteel nog kleine gemeenschappen wier aanwezigheid naar de voorgoed verdwenen diversiteit van het Paleolithicum verwijst. Er bestaan nog gefragmenteerde groepjes in het binnenland van Siberië, in afgelegen gebieden in Afrika, in de regenwouden van Brazilië, Zuidoost-Azië, India, de Filippijnen en de Amandanen, in de Indische Oceaan. Al deze bevolkingsgroepen vertonen eenzelfde profiel. Ze leven in een ontoegankelijk gebied waar de landbouw golf aan voorbij is gegaan of pas sinds kort is doorgedrongen. Deze groepen laten iets doorschemeren

van de enorme taaldiversiteit die overal moet hebben bestaan voor de verbreiding van de landbouw. (Nettle, Romaine, 2000; 136-146) In het Neolithicum vonden dus waarschijnlijk de eerste processen van taalunificatie in de geschiedenis plaats.

Oudheid

Dit is de periode van de eerste wereldrijken aldus de Swaan. (2002) Verschillende gebieden kwamen onder de invloedssfeer van grote mogendheden. Minstens drie talen hadden zich verspreid langs zeer lange, maar dunne lijnen. Ten eerste het Latijn, dat zich vanuit Rome langs de gehele Middellandse-Zeekust had verbreid en zich uitstreckte over de zuidelijke helft van Europa, en via nog dunnere lijnen, naar het noorden tot in de Germaanse gebieden. Latijn werd gebruikt als spreek- en schrijftaal in het bestuur van geannexeerde gebieden, voor diplomatieke missies, op handelsexpedities en bij de verbreiding van ambachten en technieken. Al gauw zou het ook dienen om het christendom uit te dragen. Na de val van het Romeinse Rijk bleef het Latijn nog zo'n 500 jaar de voornaamste lingua franca. Het aantal sprekers was echter zeer gering, het Latijn was de taal van de wetenschap en godsdienst, en werd alleen maar gesproken door een elite.

De taal van het tweede antieke wereldrijk was uiteraard het Chinees. In het kerngebied van het huidige China functioneerde een pre-klassieke versie van het Han-Chinees toendertijd al als taal van de lange afstandscommunicatie, gesproken en geschreven door geestelijken en geleerden, en aan het hof als taal van regering en bestuur.

Op het Indische subcontinent fungeerde het Sanskriet als supercentrale verbindingstaal. Duizend jaar later waren uit die grote klassieke talen overal in hun verspreidingsgebied al volkstalen voortgekomen. Maar de klassieke talen bleven in gebruik voor de lange afstandscommunicatie en in domeinen van bestuur, diplomatie, religie, wetenschap, literatuur en handel.

In het midden van de Afro-Euroaziatische landmassa was zich al enige tijd een vierde klassieke taal aan het verbreiden: het Arabisch. Die was ontstaan op het Arabisch schiereiland en verbreidde zich over het noorden van Afrika naar het zuidelijke punt van Spanje, langs de Afrikaanse oostkust en tot diep in Centraal-Azië. Het is duidelijk dat de streken waar klassieke talen gesproken werden samenvielen met de gebieden van grote godsdiensten, de islam, het christendom, het hindoeïsme, het confucianisme en het boeddhisme. De

supercentrale netwerken waren weliswaar zeer uitgestrekt, maar bezaten een heel geringe dichtheid. (de Swaan, 2002; 17-20)

Nieuwe Tijd

De Nieuwe Tijd begint rond 1500 na Chr. Volkstalen voortgekomen uit klassieke talen werden zelfstandiger. Dichters, schrijvers en geleerden droegen bij aan standaardversies, die in toenemende mate werden gebruikt in wetenschap, bestuur en handel, en in het Westen ook in kerken en vorstenhoven. Het Italiaans werd vroeg in de 14^e eeuw een literaire taal. Ook andere volkstalen die afstamden van het Latijn verspreidden zich elk over een groot eigen gebied.

Belangrijk is ook de uitvinding van de boekdrukkunst. Door de boekdrukkunst was er een snelle productie en verspreiding van teksten. Ook de kosten voor het bezit van teksten daalden. Tekstmateriaal was niet alleen maar beschikbaar voor geleerden, maar ook voor gewone mensen.

Volkstalen werden gestandaardiseerd en verspreid over een gebied. Volkstalen werden gebruikt in vorstenhoven, rechtbanken, parlementen, scholen en academies. Kleine talen werden verdrongen zodat een volkstaal zich kon ontwikkelen tot heersende taal binnen een verspreidingsgebied. In Europa was er een proces van taalunificatie van nationale talen. Dit proces gebeurde op een kleinere schaal als klassieke talen maar met een grotere dichtheid dan in de voorafgaande imperia.

In de Nieuwe Tijd volgde een periode van Europese expansies. Die expansies waren mogelijk door een aantal factoren zoals militair overwicht, economische dominantie, technische en wetenschappelijke superioriteit. In die periode van kolonisering werden Europese landstalen aan een groot deel van de wereldbevolking opgelegd. Portugees, Spaans en Engels bestreken bijna het gehele westelijk halfrond. Engels werd ook de dominante taal op het Australisch continent, terwijl het Frans naast Arabisch in noordelijk Afrika de overhand kreeg en het Russisch in Noord-Azië ingang vond. In Afrika ten zuiden van de Sahara en in het overgrote deel van Zuid- en Zuidoost-Azië werden Engels, Frans en Portugees verbreid door de koloniale veroveraars en geleidelijk ingevoerd als taal van media voor bestuur, handel, hoger onderwijs en lange afstandscommunicatie. De inheemse talen werden niet verdreven omdat de

Europeanen veel minder talrijk waren. Na de onafhankelijkheid bleven de Europese talen in bijna alle voormalige koloniën sleutelfuncties vervullen. (de Swaan, 2002; 20-22)

Het gevolg is dat er op wereldniveau een aantal Europese talen zeer centrale posities verworven hebben, voornamelijk het Engels. Het ontstaan en de groei van wereldtalen ging gepaard met het uitsterven van kleine talen. In de periode van Europese expansie zijn er veel vreemde volkeren uitgemoord. De inheemse bevolking had vaak enkel de keuze tussen sterven of assimileren.

Industriële Revolutie

De industriële revolutie begon eind 18^e eeuw in Engeland en in andere landen begin 19^e eeuw. Machines namen het werk over van mensen. Men kon allerlei goederen sneller en goedkoper gaan produceren. Ambachtelijke en kleinschalige werkplaatsen groeiden uit tot grote fabrieken en vormden samen een grootschalige industrie. Die groei leidde tot een enorme prijsdaling van producten waardoor de algemene welvaart toenam. Hiermee brak een belangrijke periode voor Europa en de rest van de wereld aan.

Door de industriële revolutie zijn er zeer grote economische machtsverschillen ontstaan. Landen die niet industrialiseren worden verdrongen tot de periferie door kapitalistische landen. Het gevolg van de industrialisatie is een hoge consumptie en een Angelsaksisch cultuurimperialisme. Dit gaat gepaard met een taalimperialisme. Anderstaligen worden zowel aangetrokken als gedwongen zich aan te passen aan de Engelse taal. Een ander gevolg van de industrialisatie zijn technologische ontwikkelingen. Mensen kunnen zich steeds gemakkelijker verplaatsen en communiceren over lange afstanden. Dit doet de behoefte ontstaan aan één wereldtaal.

Van divergentie naar convergentie

Zowel Nettle, Romaine als de Swaan komen tot de conclusie dat het aantal talen eerst gegroeid is en daarna is beginnen afnemen. Dit gebeurde in golven van globalisering. Crystal (2003) voegt daar aan toe dat militaire en politieke macht de belangrijkste oorzaak van taalverspreiding moeten geweest zijn. *“Waarom werd het Grieks 2000 jaar geleden de*

internationale verkeerstaal in het Midden-Oosten? Niet door intellectuelen zoals Plato en Aristoteles, het antwoord ligt bij de zwaarden en speren die de legers van Alexander de Grote gebruikten. Hoe werd het Latijn verspreid in Europa? Vraag dat maar aan de legioenen van het Romeinse Rijk. Waarom werd het Arabisch gesproken in Noord-Afrika en het Midden-Oosten? Volg de verspreiding van de Islam door de legers van de Moren in de 18^e eeuw. Hoe hebben het Spaans, Portugees en Frans hun weg gevonden in Amerika, Afrika en het Verre Oosten? Bestudeer de koloniale geschiedenis van die landen.” (Crystal, 2003; 9)

De geschiedenis van wereldtalen kan volgens Crystal best opgespoord worden door succesvolle expedities van hun sprekers te onderzoeken. Crystal zegt ook dat internationale taaldominantie niet alleen bereikt wordt door politieke macht. Militaire macht is nodig om een taal te vestigen, maar economische macht is nodig om die dominantie te behouden. Dit is altijd zo geweest, maar het werd een kritieke factor in de 19^e en 20^e eeuw, toen de economie in een globale context begon te functioneren, ondersteund door communicatietechnologieën. De groei van een competitieve markt zorgde voor een explosie van internationale handel en reclame, media en entertainmentindustrie. Elke taal die zich in het midden van een explosie van internationale activiteit bevindt zou opeens een internationale status krijgen. *“English was apparently in the right place at the right time.”* In het begin van de 19^e eeuw had Groot-Brittannië leiderschap op technologisch en industrieel vlak. Ondertussen bleef de populatie van de VS groeien tot bijna 100 miljoen, en haar economie was de snelst groeiende en meest productieve ter wereld. Het Brits imperialisme verspreidde het Engels wereldwijd in de 19^e eeuw, in de 20^e eeuw was het de economische overheersing van de VS die het Engels taalgebruik stimuleerde. (Crystal, 2003; 9-10)

3. Het model van de Swaan

3.1 Het wereldtalenstelsel

Er wordt geschat dat er wereldwijd ruim 6000 talen bestaan. Men vermoedt dat ze allemaal ontstaan zijn uit een gemeenschappelijke voorloper. Doorheen de geschiedenis zijn talen uit elkaar gegroeid en gediversifieerd. Het exacte aantal valt moeilijk vast te stellen, omdat ze niet altijd nauwkeurig van elkaar te onderscheiden zijn. Vaak lopen talen in elkaar over, zoals kleurschakeringen. (de Swaan, 2002; 13-14)

Deze veelheid aan talen wordt gekenmerkt door sterke hiërarchische verhoudingen. 90 procent van de wereldbevolking spreekt de 100 meest gebruikte talen, en 10 procent spreekt de overige 6000 talen. Er zijn ongeveer 600 'veilige' talen, talen die meer dan 100 000 sprekers tellen. (Nettle, Romaine, 2000) De overige 6000 zijn in hun bestaan bedreigd. Deze talen worden overschaduwed door talen die hoger in de hiërarchie staan.

De Swaan heeft het talenstelsel ingedeeld in vier sociologisch zinvolle categorieën: perifere talen, centrale talen, supercentrale talen en een hypercentrale taal. Deze talen vormen naar analogie met de astronomie een constellatie. Hij vergelijkt de positie van talen met de onderlinge stand van hemellichamen, als manen rond een planeet, en planeten die rond de zon draaien. Verschillende talen zijn met elkaar verbonden door meertalige sprekers, maar niet op een willekeurige manier. Verschillende talen worden verbonden door een taal die een meer centrale positie heeft in het wereldtalenstelsel. Dit noemt de Swaan een constellatie. Elke constellatie wordt samengehouden door een centrale taal. Het wereldtalenstelsel bestaat uit meerdere constellaties die geordend zijn volgens een hiërarchisch patroon. Het eerste niveau van talen zijn de perifere talen. Communicatie tussen perifere taalgroepen verloopt vaak via een centrale taal. Perifere talen zijn weinig vastgelegd in schrift, het zijn geheugentalen. De continuïteit is afhankelijk van wat wordt onthouden, gehoord en herhaald. Perifere talen worden gesproken in stammen die een orale cultuur hebben, zoals de aboriginals, de Inuit of de Navajo-indianen. Het tweede niveau bestaat uit centrale talen.

Centrale talen bestrijken het grootste deel van de mensheid. Deze talen zijn vastgelegd in het schrift en hebben een officiële status in verschillende landen. Ze worden gebruikt in geciviliseerde landen in de politiek, rechtspraak bestuur, onderwijs, media en literatuur. Deze centrale talen zijn op hun beurt verbonden aan supercentrale talen. Supercentrale talen hebben een internationale dimensie. Ze worden gebruikt in lange afstandscommunicatie en internationaal verband. Vaak werden ze opgelegd door een koloniale heerser, en zijn na de onafhankelijkheid de verkeerstaal gebleven in politiek, bestuur, bedrijfsleven, technologie en hoger onderwijs. Het Arabisch, Chinees, Engels, Duits, Hindi, Japans, Maleis, Portugees, Russisch en het Spaans zijn supercentrale talen. Ze hebben meer dan 100 miljoen sprekers. Ten slotte is er één supercentrale taal die de hele taalconstellatie bijeen houdt. Deze taal vormt het middelpunt van het wereldtalenstelsel. Via het Engels kunnen bijna alle mensen over de hele wereld met elkaar communiceren. Deze taal wordt het meest gebruikt in mondiale context: de wetenschap, internationale politiek, massamedia en technologie.

De Swaan lijkt dus een aantal criteria te gebruiken bij zijn indeling, zoals het aantal sprekers en de mate waarin een taal geïnstitutionaliseerd is. Het belangrijkste criterium is echter het

aantal verbindingen met andere taalgroepen, of anders gezegd, het aantal meertalige sprekers. Een taal staat boven een andere als ze meer veeltalige sprekers heeft. Als een taal vaak wordt gesproken als tweede taal in andere taalgroepen, dan fungeert ze als omgangstaal tussen die taalgroepen. Talen die een functie als omgangstaal hebben binnen een bepaalde constellatie, kunnen op hun beurt een andere verkeerstaal gebruiken binnen een grotere constellatie. We zullen dit illustreren aan de hand van een voorbeeld. In Turkije woont een etnische minderheid van Koerden. De meeste Koerden spreken Turks, maar weinig Turken spreken Koerdisch. Turks fungeert als algemene omgangstaal. Het Koerdisch en Turks verhouden zich als een perifere en een centrale taal. Het Turks is ook verbonden met het Duits. Door Turkse migratiebewegingen naar Duitsland en Duits toerisme in Turkije zijn er veel Turken die Duits spreken en veel (Turkse) Duitsers die Turks spreken. Zowel het Turks als het Duits hebben een groot netwerk van verbindingen rond hun taal. Het netwerk van verbindingen rond het Duits is echter veel uitgebreider, waardoor het Turks en Duits zich verhouden als een centrale en een supercentrale taal. Zowel het Duits en Spaans zijn wereldtalen. Een Duitser en een Mexicaan zullen hoogstwaarschijnlijk met elkaar communiceren in het Engels. Het Engels heeft een hypercentrale positie ten opzichte van de supercentrale positie van het Duits en Spaans. Talen die zich hoger in de hiërarchie bevinden hebben meer kans om aangeleerd te worden. Het patroon van talen aanleren omschrijft de Swaan als ‘opwaarts’ of ‘middelpuntzoekend.’ Mensen die een taal beheersen die een hoge positie in de hiërarchie heeft zullen zelden een taal leren die een lagere positie heeft in de hiërarchie. Hierdoor wordt de hiërarchische structuur versterkt. (de Swaan, 2002; 14-17)

3.2 Politieke economie van talenconstellaties

De Swaan's analyse is gebaseerd op twee assumpties. In de eerste plaats worden talen opwaarts geleerd (van een kleine naar een grote taal, van een kleine naar een grote traditie, van een arme naar een rijke taalgroep, van een onderworpen naar een dominante natie). Ten tweede wordt de voorkeur om een taal te leren bepaald door de percepties en verwachtingen die we hebben over de taalverwerving van andere mensen. De Swaan probeert de dynamiek van talen te verklaren vanuit individuele voorkeuren en groepsgedrag. Hij stelt zich daarbij twee belangrijke vragen: wat zijn de economische eigenschappen van een taal en hoe kunnen we strategisch omgaan met een taal? Hij

beschouwt talen als ‘goederen’, maar dan wel goederen van een speciale soort. Die bijzondere aard van talen in economische zin kan volgens de Swaan de verspreiding en inkringing van talen voor een groot deel verklaren. Vervolgens probeert hij te verklaren waarom mensen kiezen om de ene taal te leren in plaats van de andere. Wat bepaalt het nut, de bruikbaarheid of het communicatiepotentieel van een taal? (de Swaan, 2002; 40-57)

3.2.1 Talen als collectieve goederen

Goederen zijn zaken die iemand bezit, verhandelt en fabriceert. Om een goed te bezitten moeten we het eerst verwerven. Het verwerven van een taal is een heuse investering, omdat het veel tijd, aandacht, geheugen en hard werk vergt. De Swaan beschouwt talen als economische goederen omdat het aanleren een investering vereist en omdat we een keuze maken tussen talen die onderling met elkaar concurreren. Een belangrijk verschil met andere economische goederen is dat een taal niet opgebruikt wordt door haar gebruik. De meeste consumptiegoederen worden ‘opgeconsumeerd’ of ‘vernietigd’ zoals Zygmunt Bauman het zou omschrijven.

Talen hebben niet het probleem van de schaarste zoals de meeste economische goederen, ze zijn in overvloed beschikbaar. Ze worden niet opgebruikt. Het gebruik van een taal geeft juist een meerwaarde aan dat goed. Hoe meer mensen een taal spreken, des te meer waarde ze wint voor allemaal. Er is een netwerkeffect, elke nieuwe spreker vergroot de mogelijke contacten voor alle sprekers. Hoe meer sprekers een taalgroep heeft, hoe meer mensen tot eenzelfde taalnetwerk verbonden zijn en de mogelijkheid hebben om ideeën uit te wisselen. Hoe meer sprekers, hoe meer kans een taal heeft om te overleven ten opzichte van haar concurrenten. Volgens de Swaan zijn talen door niemand in het bijzonder gemaakt en ze zijn niemands eigendom. Als mensen niet kunnen worden uitgesloten voor het leren van een taal, zijn het dan *collectieve goederen*?

De oorspronkelijke economische definitie van een collectief goed is: een goed waarbij geen der verbruikers van consumptie kan worden uitgesloten, en waarbij de consumptie van de één niet ten koste gaat van de consumptie van de ander (niet-rivaliserend).

De Swaan beschouwt een taal als een collectief goed als het aan vier voorwaarden voldoet.

- Niet-uitsluitbaarheid: Het is onmogelijk om iemand op technische of economische gronden uit te sluiten van het gebruik ervan.
- Behoud: Het voortbestaan van een taal is niet afhankelijk van één spreker, niemand heeft een veto op voortbestaan van een taal.
- Aantal sprekers: Om een taal te spreken moet je minstens met twee zijn. In zijn eentje een taal creëren of behouden heeft weinig zin.
- Limiet: Bij de meeste collectieve goederen geldt er een limiet, als te veel mensen van een goed gebruik maken wordt het overbelast. Het nut van een taal neemt echter niet af wanneer er gebruikers bij komen, het neemt juist toe.

3.2.2 Communicatiepotentieel van een taal

Wanneer mensen beslissen om een andere taal te leren, maken ze een rationele calculus. Ze kiezen meestal voor de taal die het meeste communicatiepotentieel heeft. Wat bepaalt eigenlijk de waarde of het potentieel van een taal? De Swaan heeft daarvoor een indicator ontworpen: de Q-waarde of communicatiewaarde van een taal. De Q-waarde is het product van de prevalentie en de centraliteit van een taal in een bepaalde constellatie. Prevalentie is de proportie van het aantal sprekers van een taal onder alle sprekers. Deze factor is vrij logisch, hoe groter het aantal sprekers van een taal is, des te aantrekkelijker de taal. De tweede factor, centraliteit, verwijst naar de verbondenheid met andere taalgroepen. Centraliteit is de proportie van het aantal veeltalige sprekers in de betreffende taal, die deze in hun repertoire hebben, of anders gezegd, het aantal meertalige sprekers dat competent is in een taal.

De Q-waarde is niet alleen een indicatie voor de communicatiewaarde van een taal, het moet ook de 'waarde' reconstrueren die sprekers aan hun taal toeschrijven. Wanneer men iemand een nieuwe taal zal aanleren, wordt die keuze volgens de Swaan hoogstwaarschijnlijk bepaald door een intuïtieve inschatting van het percentage sprekers van een taal, gewogen met een tweede factor, namelijk een ruwe schatting van het aantal meertalige sprekers die de taal kennen.

Hij stelt zich de vraag: *“Hoeveel zou een spreker van een eentalig repertoire, bijvoorbeeld Duits, aan Q-waarde winnen wanneer hij het tot een tweetalig repertoire zou uitbreiden door*

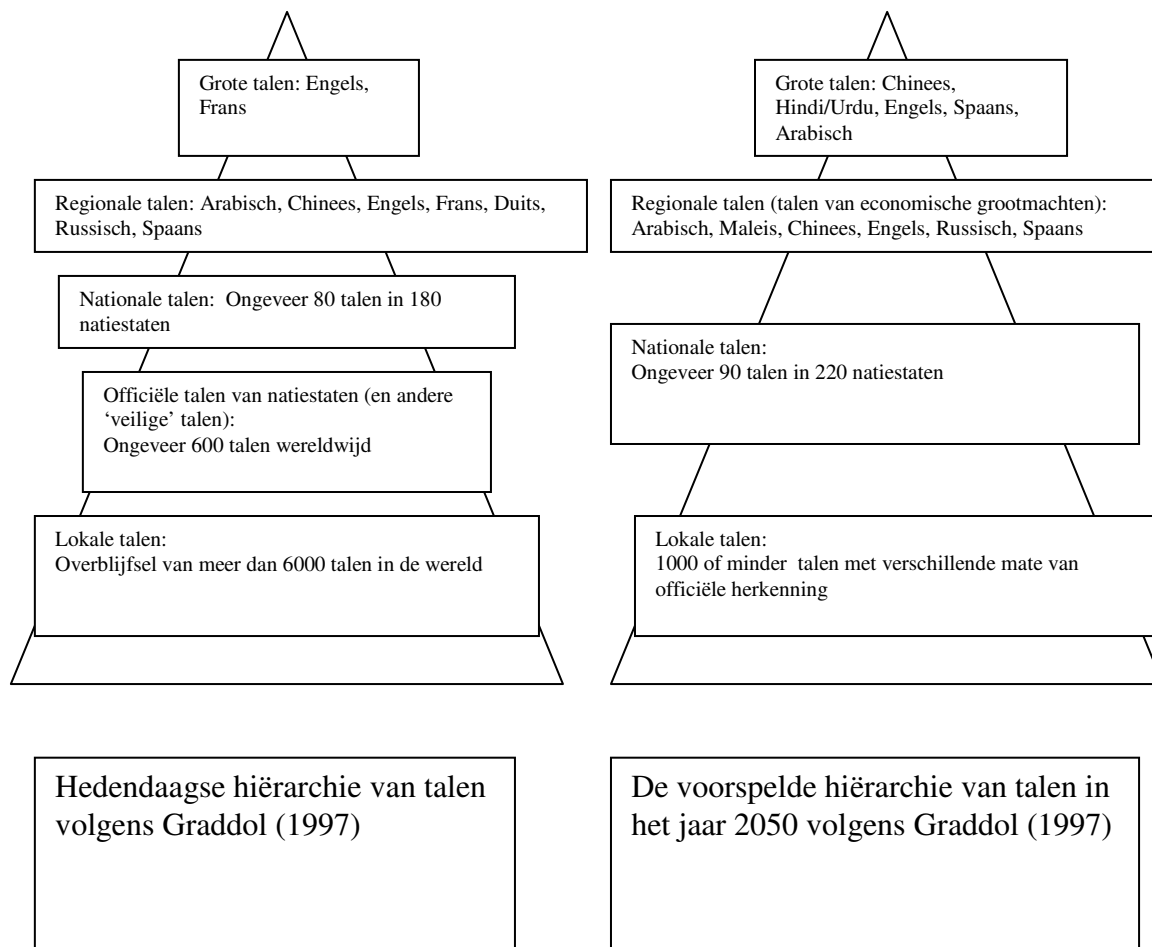

Frans erbij te leren, en hoeveel zou hij winnen door in de plaats daarvan Engels bij te leren?" Het aantal Franssprekenden kan berekend worden door de sprekers van alle repertoires bij elkaar op te tellen: alleen Frans, plus Frans & Duits, plus Frans & Duits & Engels, plus Frans & Spaans, etc. (de Swaan, 2002; 40-57)

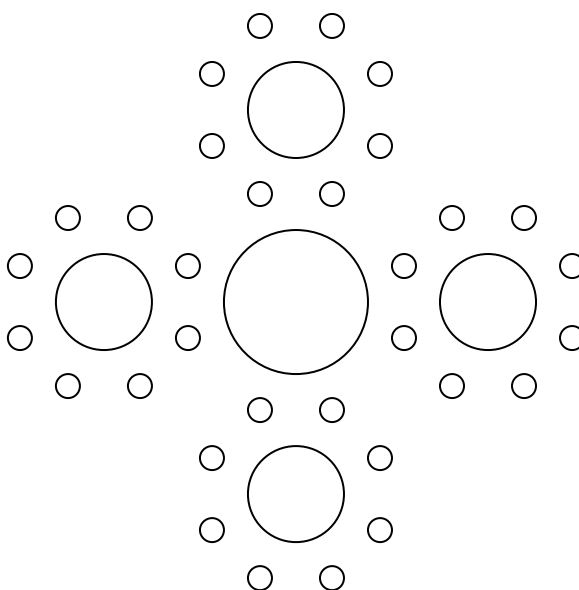
Dit lijkt ons een interessante vraagstelling. In België zijn er drie talen officieel erkend: het Nederlands, Frans en Duits. In Vlaanderen wordt het Frans, en in Wallonië het Nederlands aangeleerd vanaf het vijfde leerjaar in het lager onderwijs, dat wil zeggen acht jaar minimum. Het Engels en Duits worden pas in het secundair onderwijs aangeleerd. Het Frans wordt als de belangrijkste tweede taal beschouwd voor Vlamingen en het Nederlands als de belangrijkste tweede taal voor Walen. In de hedendaagse realiteit blijkt echter dat de communicatie tussen een Franstalige en een Nederlandstalige in België vaak gemakkelijker in het Engels verloopt. Veel Vlamingen spreken beter Engels dan Frans en veel Walen spreken beter Engels dan Nederlands, met uitzondering van de Brusselaars, die vaak perfect tweetalig zijn. Met de Q-formule zou men kunnen verklaren waarom het Engels een voorsprong heeft genomen. Voor Vlamingen heeft Engels een grotere Q-waarde dan het Frans, maar het Frans is nog steeds een wereldtaal. Voor Walen is het verschil nog groter, zij maken de keuze tussen een hypercentrale en een centrale taal. Vandaar dat het begrijpelijk is dat de motivatie om de andere belangrijkste landstaal aan te leren voor Walen lager ligt dan voor Vlamingen.

4. Kritische receptie

Uit het werk van de Swaan kunnen we afleiden dat het Engels dé wereldtaal is en dat dit in de toekomst zo zal blijven. De meeste Engelstalige auteurs die over globalisering en talen schrijven zijn het daarover eens. David Graddol, als één van de weinige, gelooft niet dat het Engels haar monopolie nog zal behouden in het midden van de 21e eeuw. Ze zal deel uitmaken van een oligopolie met enkele andere talen. Volgens het 'engco' model (ontwikkeld in 1995 door English Company), stevenen we nu al af op een oligopolie, waarin elke wereldtaal haar eigen invloedssfeer en regionale basis heeft. (Maurais, 2003; 16-17) Deze voorspelling wordt echter niet gestaafd met argumenten, maar is waarschijnlijk gebaseerd op demografische predicties.

De structuur van dit model heeft wel gelijkenissen met het constellatiemodel van de Swaan.

Het constellatiemodel (dat we hier met drie in plaats van vier categorieën afbeelden) heeft net zoals het engcomodel een hiërarchische structuur.

Vanuit economisch perspectief beschouwt de Swaan talen als collectieve goederen. Ook Crystal beschouwt talen als gemeenschappelijke goederen. *“Als er één voorspelbaar gevolg is wanneer een taal een wereldtaal wordt, dan is het dat niemand de taal meer bezit. Iedereen die een taal geleerd heeft bezit deze taal, of preciezer geformuleerd, iedereen die een taal beheerst heeft een aandeel in deze taal, en het recht deze taal te gebruiken wanneer men wil.”* (Crystal, 2003; 2-3)

De Q-waarde zegt iets over de collectieve kwaliteit van een taal. De Swaan beweert dat deze formule ook gebruikt kan worden om te verklaren waarom mensen voor een taal kiezen. We kunnen ons echter afvragen in welke mate sprekers als rationele actoren handelen. De Swaan zegt dat de keuze om een taal te leren bepaald wordt door een algemene evaluatie van de situatie (aantal sprekers, aantal veeltalige sprekers, Q-waarde van een taal). Dit moeten we nuanceren. Vaak kiezen we niet zelf welke talen we zullen leren. Meestal bepaalt de overheid welke talen zullen worden aangeleerd in het onderwijs. Wanneer iemand ouder is kan hij wel kiezen welke taal hij verder (als autodidact) zal bestuderen. Want zoals de Swaan terecht opmerkt, duurt het jaren vooraleer we een tweede taal echt ‘beheersen’.

De Swaan overdrijft een beetje wanneer hij zegt: *“Vanuit individueel oogpunt is het volkomen rationeel dat mensen kiezen voor de taal met de hoogste Q-waarde.”* (de Swaan, 2002; 75) De meeste mensen maken geen bewuste afweging tussen verschillende talen. In de eerste plaats omdat de keuze (om een tweede taal aan te leren) meestal geen persoonlijke keuze is, de keuze wordt voor ons gemaakt en in de tweede plaats kan men ook niet ‘kiezen’ uit een rijk kleurenpalet van talen. Men is meestal afhankelijk van de fysieke beschikbaarheid van een taal of de beschikbaarheid van taal in de media. De nabijheid of beschikbaarheid van een taal is een zeer belangrijke factor. In die zin is het aanleren van talen eerder deterministisch dan een proces van vrije keuze.

En als de mensen kunnen kiezen voor het Engels, zoals in vele Britse ex-kolonies waar het Engels nog steeds aanwezig is in de maatschappij, dan is het ook niet zo vanzelfsprekend dat mensen een rationele keuze zullen maken. Mensen handelen ook emotioneel. Het uitgangspunt van de Swaan is Westers en rationeel. Wat is het standpunt van de inheemse bevolking in voormalige kolonies? Vaak wijst een groot deel van de bevolking het Engels af,

ze hebben een antagonistische of ambivalente houding t.o.v. van de geprivilegieerde status van het Engels, als officiële of vreemde taal. De president van Kenia, Jomo Kenyatta, schreef in 1974: *“De basis van elke onafhankelijke overheid is een nationale taal, en we kunnen de taal van onze voormalige kolonistoren niet voortzetten.”* Gandhi schreef in 1908: *“To give millions a knowledge of English is to enslave them... Is it not a painful thing that, if I want to go to a court of justice, I must employ the English language as a medium; that, when I became a Barrister, I may not speak my mother-tongue, and that someone else should have to translate to me from my own language? Is this not absolutely absurd? Is it not a sign of slavery?”* (Ghandi, 1985)

Een Keniaanse auteur, Ngugi wa Thiong’o, schreef: *“I am lamenting a neo-colonial situation which has meant the European bourgeoisie once again stealing our talents and geniuses as they have stolen our economies. In the eighteenth and nineteenth centuries Europe stole art treasures from Africa to decorate their houses and museums; in the twentieth century Europe is stealing the treasures of the mind to enrich their languages and cultures. Africa needs back its economy, its politics, its culture, its languages and all its patriotic writers.”*

Deze citaten hebben iets te maken met identiteit, en met taal als het meest opvallende en universele symbool van identiteit. Mensen hebben de natuurlijke wens om hun moedertaal te gebruiken, om hun moedertaal te zien overleven en groeien, en ze vinden het niet aangenaam wanneer de taal van een andere cultuur wordt opgelegd. Ondanks de waarden die een taal met zich mee kan brengen, heeft het Engels een ongelukkige koloniale resonantie in de gedachten van velen, en een geschiedenis waarin lokale talen vaak met minachting werden behandeld. Een sprekend voorbeeld daarvan vinden we in het boek *Decolonising the mind*, waarin Ngugi wa Thiong’o zich zijn schooldagen herinnert: *“English became the language of my formal education. In Kenya, English became more than a language: it was the language, and all the others had to bow it in deference. Thus one of the most humiliating experiences was to caught speaking Gikuyu in the vicinity of the school. The culprit was given corporal punishment – three to five strokes of the cane on bare buttocks - or was made to carry a metal plate around the neck with inscriptions such as I AM STUPID or I AM A DONKEY.”* Het is niet moeilijk om te begrijpen hoe het antagonisme t.o.v. het Engels kan groeien door zulke herinneringen. Het zorgt ook voor ambivalentie. Veel schrijvers uit ex-kolonies staan voor een dilemma. Als ze schrijven in het Engels bereiken ze een wereldwijd publiek, maar anderzijds offeren ze daardoor hun culturele identiteit op. (Crystal, 2003; 124-125)

Vanuit wetenschappelijke hoek wordt er vrij veel kritiek geleverd op het begrip Q-waarde. René Appel (2002) stelt dat men taalverschuiving kan bekijken vanuit instrumentele of sociaal-culturele invalshoek. Zijn kritiek is dat de Swaan taalverschuiving op een louter instrumentele wijze benadert. *“Het gaat hem om de factor ‘nut’ bij de keuze voor een taal in een bepaald domein; zijn opvatting is volledig utilitaristisch van aard. De door hem opgestelde formule van de Q-waarde van een taal betreft dan ook alleen de communicatieve potentie: hoeveel mensen kan ik met een taal bereiken omdat ze die als eerste of tweede taal beheersen? De sociaal-culturele waarde van een taal is in het geheel niet vertegenwoordigd in de formule.”* (Appel, 2002)

De meest gevatte kritiek op de Q-formule kwam van Bram Kempers. (2002) Hij vond een toepassing waarin de berekening niet klopte. Volgens hem is een strikte scheiding tussen prevalentie en centraliteit niet helemaal duidelijk. Deze kan extreem lage waarden opleveren. Zo heeft het Neolatijn (een Latijn dat was ontstaan uit transformaties van het klassieke Latijn) een Q-waarde van nul, omdat deze taal louter als tweede taal in gebruik is en door niemand als eerste taal wordt geleerd. Volgens Kempers houdt de Q-formule geen rekening met de verschillende domeinen waarin een taal wordt gebruikt. *“Belangrijk is de status als cultuurtaal. Er zou een derde element moeten worden toegevoegd aan de formule om recht te doen aan de culturele canon, die de religieuze, literaire, diplomatieke, journalistieke en wetenschappelijke domeinen omvat.”* Daarom stelt hij voor om de formule uit te breiden met een wegingsfactor voor de culturele waarde van een taal. *“Om de formule niet te belasten met een subjectieve en dus moeilijk kwantificeerbare factor, kan een index worden opgesteld voor het culturele kapitaal van een taal. Die laat zich samenstellen uit meerdere indices: geheiligde boeken, literaire meesterwerken, vertaling van beide in andere talen, vertaling van gezaghebbende teksten in vreemde talen, wetboeken, wetenschappelijke publicaties, grammatica’s, woordenboeken, encyclopedieën en lexica, als mede het arsenaal in de filologie, taalkunde en letterkunde die gebonden zijn aan de desbetreffende taal.”* Hierop repliceert de Swaan dat de formule dan te bewerkelijk zou worden en dat het nog veel moeilijker zou worden om betrouwbare gegevens te vinden die de berekeningen kunnen voeden. En hij voegt daar aan toe: *“Gelukkig blijkt dat in vele talenconstellaties de wegingsfactor van de centraliteit, die al in de Q-formule is opgenomen ongeveer parallel loopt aan de culturele waarde, aan het culturele prestige van een taal. Niet altijd, maar vaak genoeg.”* (de Swaan, 2002)

Bortolini (2003) voert dan weer aan dat het grootste probleem met Q-waarde is dat er zeer weinig betrouwbare data over het aantal moedertaalsprekers te vinden is, en zeker over het aantal secundaire sprekers. Zijn data dan wel representatief genoeg om te kunnen generaliseren? De Q-waarde is een verdienstelijke maar toch wel zeer ruwe indicator.

Ten slotte is er in verband met de Q-formule nog het probleem van de meetbaarheid. Vanaf wanneer kunnen we iemand beschouwen als een competente spreker? Er zijn namelijk verschillende gradaties van taalkennis. De Swaan stelt geen criterium op. We beschouwen iemand als een spreker van een taal als hij voldoende basiskennis heeft om te communiceren in die taal.

De Q-waarde is een redelijke indicator om het potentieel van een taal binnen een bepaald gebied te berekenen. Met Q zou men ook de *internationale status* van een taal kunnen berekenen. De internationale status van een taal is afhankelijk van de mate waarin een taal gebruikt wordt in de internationale communicatie tussen verschillende naties en hun leden. In de formule wordt ook een belangrijk onderscheid gemaakt tussen aantal sprekers en het aantal meertalige sprekers. Het aantal meertalige sprekers is een belangrijke factor om het globale potentieel van een taal te berekenen, omdat dat iets zegt over de geografische spreiding van een taal. Een taal kan een zeer groot aantal moedertaalsprekers hebben maar op internationaal vlak weinig betekenen. Het Chinees en het Hindi hebben een zeer groot aantal sprekers, maar alleen op eigen grondgebied. De globale spreiding van het Chinees en het Hindi is veel beperkter dan die van het Engels, Frans, Duits en Spaans.

George Weber (2003) heeft ook een formule ontwikkeld, waarmee hij de macht van een taal kan berekenen. Hij gebruikt daarvoor zes indicatoren die hij verschillende gewichten toekent. Op elke indicator kan een maximum aantal punten behaald worden.

1. Aantal primaire sprekers: max. 4 p.
2. Aantal secundaire sprekers: max. 6 p.
3. Aantal landen die de taal gebruikt: max. 7 p.
4. Aantal belangrijke domeinen waarin mensen de taal gebruiken: max. 8 p.
5. Economische macht van landen die de taal gebruiken: max. 8 p.
6. Sociaal-literair aanzien van een taal: max. 4 p. (additioneel punt voor een officiële taal van de VN)

Rekening houdend met deze arbitraire indicatoren en gewichten komt hij tot de volgende rangorde: Engels 37 p., Frans 23 p., Spaans 20 p., Russisch 16 p., Arabisch 14 p., Chinees 13 p., Duits 12 p., Japans 10 p., Portugees 10 p., Hindi/Urdu 9 p.

Wij vinden dat de formule van de Swaan een goede aanzet om de communicatieve potentie van een taal proberen te meten, maar de formule is niet volledig. Ze houdt te weinig rekening met economische, politieke en culturele dimensies.

Een formule om het gebruikspotentieel van een taal te meten zou meerdere parameters moeten bevatten die de positie van een taal meten in verschillende maatschappelijke domeinen. Een indicator om de lokale, regionale, nationale of internationale status van een taal te berekenen zou de volgende factoren moeten bevatten:

1. Aantal sprekers: max. 10 p.
2. Aantal secundaire sprekers: mensen die de taal als vreemde taal beheersen: max. 10 p.
3. Waarde in het economisch veld: max. 8 p.
4. Waarde in het politieke veld: max. 4 p.
5. Waarde in het veld van de media: max. 7 p.
6. Waarde in het veld van de wetenschap: max. 4 p.
7. Waarde in het veld van het onderwijs: max. 7 p.

Een taal kan een score van maximum 50 punten behalen. Dit noemen we de V-waarde van een taal. V verwijst naar haar waarde in verschillende velden. In deze velden geldt vaak een evolutionaire logica omdat één taal efficiënter is dan twee talen. Deze velden vormen samen een allesomvattend interpretatiekader voor het wereldsysteem.

5. Convergentiemodel

Hoe komt het dat het Engels zo dominant is geworden? Historische linguïsten zijn het er bijna unaniem over eens: de kracht zit niet in de taal zelf, maar in haar demografische, economische, politieke en culturele relaties. Men kan wel stellen dat het Westerse alfabet, dat ontstaan is uit het Griekse alfabet eenvoudiger is dan het Chinees, Japans of Arabisch, omdat het een opdeling maakt van geluid in fonetische deeltjes, en geen lettergrepen of semantische

tekens gebruikt. Er zijn gradaties in de complexiteit van talen, maar er zijn geen intrinsieke eigenschappen aan het Engels in vergelijking met andere Europese talen waardoor deze taal een unieke omgangstaal zou zijn.

Het convergentiemodel deelt het talenstelsel op in verschillende velden. Als we willen weten hoe het Engels haar hypercentrale positie heeft verworven zullen we moeten kijken naar haar spreiding in alle maatschappelijke velden. Het convergentiemodel is de naam voor een model dat verklaart waarom steeds meer mensen eenzelfde taal spreken, als moedertaal of als vreemde taal. Dit model bevat de belangrijkste gebeurtenissen, feiten en processen die leiden tot een convergentie in het taalgebruik.

5.1 Taalgroepen komen steeds meer in contact met elkaar

Historisch gezien was de verplaatsing van mensen de belangrijkste oorzaak van taalverspreiding. Tot en met de premoderniteit was de verplaatsing van individuen echter minimaal. Verscheidene taalgroepen kwamen in contact met elkaar, maar er was vooral contact tussen aangrenzende groepen. Er was weinig mobiliteit en communicatie over lange afstanden mogelijk. Het is pas sinds de moderniteit, die gepaard ging met een enorme technologische vooruitgang, dat men gemakkelijk een grote groep mensen in een korte tijdsperiode naar de andere kant van de aardbol kan verplaatsen. Mensen zijn minder gebonden aan hun onmiddellijke omgeving. Meer en meer mensen leven op een andere plaats dan waar ze geboren zijn. Steeds meer mensen reizen: gastarbeiders, vluchtelingen, asielzoekers, immigranten, toeristen, zakenlui, buitenlandse studenten, soldaten, internationale hulpverleners, etc. Bijgevolg is er veel meer interactie tussen taalgroepen die ver van elkaar verwijderd liggen.

Ruimtelijke obstakels zoals bergen, zeeën en rivieren blijven significant, maar kunnen gemakkelijk overbrugd worden. De relaties tussen talen kunnen niet louter geanalyseerd worden aan de hand van een geografische dimensie. Naast de geografische ruimte bestaat er ook een virtuele ruimte. De opkomst van nieuwe media: het internet, radio en satelliettelevisie verplichten ons om de virtuele ruimte onder ogen te nemen. (Maurais, 2003; 17-21) Wat betreft radio en televisie moeten taalgroepen macht hebben om hun programma's wereldwijd te kunnen uitzenden. De drempel om iets te verspreiden op het internet is veel

lager. Het internet is een platform waar bijna alle taalgroepen zich op kunnen aansluiten. Dankzij het internet kunnen mensen over de hele wereld met elkaar in contact komen en gedachten uitwisselen. Gemakkelijke en goedkope communicatie heeft een nieuwe sociale textuur doen ontwikkelen, waarin mensen meer gescheiden worden van hun burens maar beter verbonden worden met mensen op verre afstand.

Door technologische ontwikkelingen kan taal zich verspreiden over grote afstanden en in verschillende ruimtes. Taalgroepen gebruiken hun talen in een toenemend aantal ruimtes. Wanneer steeds meer taalgroepen zich in eenzelfde ruimte gaan bevinden, ontstaat er een behoefte aan standaardisering, m.a.w. het gebruik van één universele taal.

Het belangrijkste is dat er door de geschiedenis heen meer overlapping en interdependentie is gekomen tussen taalgroepen, wat leidt tot een convergentie in het taalgebruik.

5.2 Positie van taal in verschillende velden

De internationale status van een taal is multidimensioneel. Er kunnen vier belangrijke velden worden onderscheiden waarin talen zich als actoren bewegen: het demografisch, economisch, politieke en culturele veld. Elk veld heeft een eigen logica. (Weyns, 2006; 206) De manier waarop een taal zich kan manifesteren in een veld is bepalend voor haar hiërarchische positie op het veld. Een taal bevindt zich altijd in meerdere velden tegelijk. De combinatie van de posities in verschillende velden bepaalt de internationale status van een taal.

Hoe de talen zich verspreiden en hoe ze met elkaar concurreren in de verschillende velden zal hieronder besproken worden. Er zal onderzocht worden wat het effect is van de verspreiding van een taal in elk veld. De taal die zich kan verspreiden in de belangrijke delen van een veld heeft veel macht in dat veld. Vaak zullen andere talen plaats moeten ruimen voor één taal, omdat het eenvoudiger is om in een internationale context een universele taal te gebruiken. Vooral in wetenschap en technologie geldt een survival of the fittest.

5.2.1 Demografisch veld

De positie van een taal in het veld van de demografie verwijst naar haar numerieke macht.

Een van de basisindicatoren van internationale positie van een taal is het aantal moedertaalsprekers dat een taal heeft. De taal van een grote gemeenschap heeft meer kans om een internationale taal te worden dan die van een kleine gemeenschap. Het is echter zeer moeilijk om juiste schattingen te maken van het aantal moedertaalsprekers van wereldtalen. We moeten empirische data met een korrel zout nemen omdat volkstellingen vaak onbetrouwbaar zijn en moeilijk te verkrijgen. Onderstaande tabel geeft een ruw beeld van het aantal moedertaalsprekers die de belangrijkste talen hebben.

Aantal moedertaalsprekers van de belangrijkste talen (in miljoen) (Bron: Maurais, Morris, 2003)

	Muller (1964)		Grimes (1984)		Grimes (1996)		Voorspelling 2050; Graddol (1997)	
1	Chinees	515	Chinees	700	Chinees	1.123	Chinees	1.384
2	Engels	265	Engels	391	Engels	322	Hindi/Urdu	556
3	Hindi/Urdu	185	Spaans	211	Russisch	288	Engels	508
4	Spaans	145	Hindi/Urdu	194	Spaans	266	Spaans	486
5	Russisch	135	Russisch	154	Hindi/Urdu	236	Arabisch	482
6	Duits	100	Portugees	120	Arabisch	202	Portugees	248
7	Japans	95	Duits	119	Bengaals	189	Bengaals	229
8	Arabisch	90	Arabisch	117	Portugees	170	Russisch	132
9	Bengaals	85	Japans	117	Japans	125	Japans	108
10	Portugees	85	Indonesisch	110	Duits	98	Duits	91
11	Frans	65	Bengaals	102	Frans	72	Maleis	80
12	Italiaans	55	Frans	63	Italiaans	63	Frans	76

Deze tabel indiceert ook veranderingen in de tijd die gebaseerd zijn op zeer speculatieve prognoses. Met deze onzekerheden in het achterhoofd: het Duits, Japans en Frans zijn opvallende dalers, in tegenstelling tot het uitbreidende Chinees, Engels, Spaans, Hindi/Urdu, Arabisch, Portugees en Bengaals. Dit komt overeen met het verschil in bevolkingsgroei in ontwikkelde en ontwikkelingslanden. (Maurais, Morris, 2003; 234)

Belangrijker voor de bepaling van de internationale status is echter het aantal mensen die een taal als vreemde taal beheersen, omdat zij de communicatie tussen verschillende taalgroepen mogelijk maken. Van het Chinees en Hindi wordt verwacht dat zij in de toekomst een zeer groot aantal sprekers zullen hebben door bevolkingstoename, maar internationaal gezien hebben deze talen niet zo veel waarde. Deze talen worden vooral gesproken binnen de staatsgrenzen, maar weinig in andere delen van de wereld. Daarbij komt nog dat het Chinees ongeveer 50 000 tekens telt en technisch gezien geen efficiënte taal is om alomtegenwoordig gebruikt te worden.

Als het aantal moedertaalsprekers onzeker is, dan is het aantal secundaire sprekers puur gokwerk. Het enige wat men met zekerheid kan stellen is dat het Frans en Engels het grootste aantal secundaire sprekers hebben, en in verhouding tot het aantal primaire sprekers, heeft het Frans het meeste en het Chinees relatief weinig secundaire sprekers. (Weber, 2003)

In het demografisch veld is het belangrijk dat een taal veel gebruikt wordt door verschillende bevolkingsgroepen verspreid over heel de wereld. Hoe meer verspreid, hoe groter het netwerk. Ook belangrijk is het socio-economisch profiel van die mensen. Mensen met een hoog opleidingsniveau en een hoog inkomen hebben meer macht. Mensen die macht hebben bezetten vaak strategische posities in de samenleving en kunnen andere mensen beïnvloeden.

Talen verspreiden zich in het demografisch veld door voortplanting, opvoeding, media, technologie, wetenschap, handel, toerisme en kolonisatie.

5.2.2 Economisch veld

Hoewel de numerieke macht van taal ongetwijfeld van belang is in haar internationale positie, verraden data haar beperkte waarde als indicator. Uit verschillende bronnen weet men dat het Engels belangrijker is als internationale taal dan het Chinees, of dat het Frans belangrijker is dan het Bengaals. Er zijn dus andere belangrijke factoren betrokken. Een daarvan is economische macht. Deze wordt vaak gemeten a.d.h.v. het BNP van de moedertaalsprekers van een taal. Deze kan gemeten worden land per land, of voor meertalige landen door het aandeel sprekers van die taal in dat land. Als het aandeel sprekers van een taal in een land 30 % bedraagt van de totale populatie, dan telt de economische macht voor 30 % van het totale

BNP van dat land. De totale economische macht van een taal is de som van de economische macht van landen die in het gegevensbestand zijn opgenomen. Dit is bijgevolg een ruwe methode, omdat niet alle taalgemeenschappen eenzelfde socio-economische status hebben. Ondanks enkele tekortkomingen geeft deze methode een voldoende representatief beeld van de economische macht van een taal of taalgemeenschappen. Economische macht heeft een aanzienlijke impact op de variabele status. (Ammon, 1996)

Een taal met veel economische draagkracht heeft internationaal meer betekenis dan een taal die alleen maar demografisch sterk is. Een economisch sterke taal is aantrekkelijker om te leren vanwege haar handelsmogelijkheden of commercieel potentieel. Kennis ervan geeft toegang tot aantrekkelijke markten. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de economisch sterkste talen volgens verschillende bronnen. (Maurais, Morris, 2003; 235)

Economische macht van talen (BNP van sprekers in miljard US dollar)

(Bron: Maurais, Morris, 2003)

	Ammon (1991; 1995)		Graddol (1997) (traded GDP) (engco model)	
1	Engels	4.271	Engels	2.338
2	Japans	1.277	Duits	1.196
3	Duits	1.090	Frans	803
4	Russisch	801	Chinees	803
5	Spaans	738	Japans	700
6	Frans	669	Spaans	610
7	Chinees	448	Italiaans	488
8	Arabisch	359	Portugees	138
9	Italiaans	302	Maleis	118
10	Portugees	234	Arabisch	85
11	Nederlands	203	Russisch	73
12	Hindi/Urdu	102	Hindi/Urdu	25

Het Engels overheerst, maar de tabel geeft aan dat het Duits en het Japans een relatief sterke positie hebben. Ook China en India zijn economische grootmachten en hun economie blijft explosief groeien, maar in de globale context blijft het Engels de dominante taal.

Globalisering wordt gekenmerkt door expansie en onderlinge verbondenheid. Vele multinationale ondernemingen verschuiven hun activiteiten naar lage loonlanden: outsourcing

en offshoring. (Graddol, 2006) Daardoor ontstaan er vele nieuwe zakelijke relaties tussen ondernemingen in anderstalige landen.

Om de kosten zo laag mogelijk te houden verkiezen economische krachten het gebruik van één taal. Er is een verband tussen taalpraktijk en de vraag naar economische productie: om de stroom van goederen en diensten te doen toenemen, moeten interne tarieven, verschillende lokale maten en gewichten, dialecten en regionale talen zo veel mogelijk worden afgeschaft. Linguïstische diversiteit is een obstakel voor economische integratie. (Maurais, Morris, 2003) Landen met een hoog BNP per capita hebben meestal weinig talen en landen met een laag BNP per capita hebben vaak veel talen. Er is een inverse relatie tussen veeltaligheid en sociale welvaart. Linguïstisch gefragmenteerde landen zijn altijd arm. Er zijn ook arme landen die linguïstisch homogeen zijn, maar een hoge socio-economische ontwikkeling gepaard met linguïstische fragmentatie is uitgesloten. (Coulmas, 1992)

Binnen de EU is het Duits economisch de sterkste taal. Het gevolg van de economische macht van het Duits is dat een aanzienlijk aantal individuen Duits heeft geleerd door informele contacten en door verblijf in Duitssprekende landen, vooral in Zuid-Europa, Turkije en Oost-Europa. Deze mensen zijn vaak gastarbeiders, zakenlui of werkzaam in de toeristische sector, voor wie het leren van een vreemde taal nuttig is. Zij verspreiden het idee dat kennis van het Duits loont.

Economische macht van officiële EU talen binnen de EU (BNP van sprekers in miljard dollar) (Bron: Fischer Weltalmanach, 1997)

1	Duits	2.243.021
2	Frans	1.462.394
3	Engels	1.151.760
4	Italiaans	1.105.000
5	Spaans	484.800
6	Nederlands	483.212
7	Zweeds	202.221
8	Deens	146.076
9	Fins	91.594
10	Portugees	87.257
11	Grieks	77.721

Kleine bedrijven met beperkte contacten in bepaalde gebieden of landen gebruiken dikwijls andere talen dan het Engels. Werknemers in Europese bedrijven leren vaak Engels, maar in veel gevallen leren ze ook andere talen. Zulke vaardigheden zijn vereist om producten en diensten aan klanten te kunnen verkopen. Het is een verkeerde veronderstelling dat het kennis van het Engels voldoende is om zaken te doen over heel Europa. Er zijn ook verschillende verklaringen voor taalkeuze aan de vraagzijde. Nederlanders en Belgen aanvaardden bediening in een vreemde taal gemakkelijker dan Fransen, Duitsers of Spanjaarden. Deze laatsten hebben ook minder talenkennis. (Maurais, Morris, 2003; 236-238)

De positie van een taal in het economisch veld is zeer belangrijk omdat de macht steeds meer bij kapitaalkrachtige ondernemingen ligt en minder bij natiestaten. De dominantie van het Engels het gevolg van een aantal factoren. Eerst en vooral is de industrialisatie in Engeland tot stand gekomen. Belangrijke ontwikkelingen waren de Spinning Jenny, de stoommachine, de gloeilamp en de aanleg van spoorwegen. In de Verenigde Staten is door Ford de massaproductie ontstaan. Hij deelde het arbeidsproces op in deeltaken en zo ontstond het bandwerk. Daardoor hebben Engeland en de VS een enorme economische vooruitgang gekend. De economische macht hangt sterk samen met wetenschappelijke en politieke ontwikkelingen. Na de Tweede Wereldoorlog waren de Verenigde Staten de enige Westerse macht wiens educatieve en wetenschappelijke infrastructuur volledig intact bleef. De VS participeerden aan grote allianties als leidinggevende actor, die de naoorlogse wereld in sterke mate organiseerde. (Ammon, 2001)

Het Engels heeft zich op een kritiek moment als lingua franca van de wetenschap, technologie, internationale politiek en economie kunnen verbreiden. Als een standaard eenmaal in omloop is gebracht, is het zeer moeilijk om daar nog van af te wijken.

5.2.3 Politieke veld

Een andere belangrijke indicator van een taal haar internationale positie is haar macht als een officiële taal in verschillende landen. De macht als officiële taal is het aantal landen waarin een taal een officiële status heeft. Als ze een officiële status heeft in verschillende landen, op nationaal of regionaal niveau, dan is de kans groter dat ze internationaal aangeleerd wordt. De score van een taal op deze variabele heeft ook een impact op haar status in de internationale

politiek. Talen met een hoge score op deze variabele hebben meer kans om officieel erkend te worden in een internationale politieke instelling dan landen met een lage score. In internationale organisaties geldt vaak: één land- één stem. Het gevolg is dat talen die in veel landen officieel gebruikt worden een geprivilegieerde status hebben in internationale organisaties. Ook deze indicator is nogal ruw. Het Duits heeft bijvoorbeeld in België een officiële status, maar wordt slechts in een kleine regio gesproken en heeft op nationaal niveau bijna geen functionele waarde. (Ammon, 1996, 2003)

Macht als officiële taal en werktal in internationale organisaties (aantal organisaties)

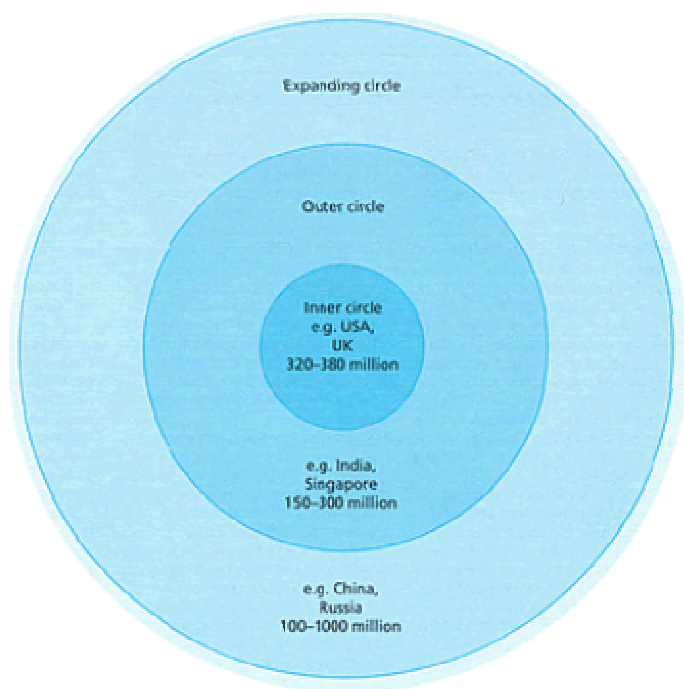
(Bron: Fischer Weltalmanach, 1995)

		Officieel en werktal
1	Engels	181
2	Frans	165
3	Spaans	77
4	Duits	58
5	Russisch	35
6	Arabisch	30
7	Italiaans	15
8	Portugees	14
9	Chinees	12

Aantal landen dat een taal gebruikt (Bron: Weber, 2003)

		fringe	outer core	core	totaal
1	Engels	82	24	9	115
2	Frans	12	18	5	35
3	Arabisch	4	2	18	24
4	Spaans	1	-	19	20
5	Russisch	11	4	1	16
6	Duits	5	1	3	9
7	Portugees	-	2	3	5
8	Chinees	-	2	3	5
9	Hindi/Urdu	-	-	2	2
10	Japans	-	-	1	1

De laatste tabel geeft het aantal landen weer waarin een taal wordt gebruikt. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘core countries’, ‘outer core countries’ en ‘fringe countries’. Core countries zijn landen waar de taal een officiële status heeft en de voornaamste omgangstaal is. Het Engels is de meest gebruikte taal in Australië, Canada, Ierland, Nieuw Zeeland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. In outer core countries heeft de taal ook een officiële status maar ze wordt gesproken door een minderheid. Dit zijn voornamelijk ex-kolonies. In India, de Filippijnen, Singapore, Zuid-Afrika en vele andere landen heeft het Engels een belangrijke rol als tweede taal. Ze stonden historisch onder Angelsaksische invloedssfeer. Het Engels wordt gesproken in bepaalde domeinen van de publieke sfeer, gecontroleerd door de overheid. Fringe countries zijn landen waar de taal geen officiële status heeft, maar ze wordt als vreemde taal aangeleerd. In China, Griekenland, België, Japan, Rusland en nog vele andere landen wordt Engels op school onderwezen en deels aangeleerd door toerisme, wetenschap, media en technologie. (Weber, 2003)

(Bron: Crystal, 1997)

Het model met drie verschillende invloedsszone's van het Engels werd ontwikkeld door Crystal (1997). Het verschil tussen de tweede en de derde cirkel is eerder historisch dan sociolinguïstisch. Mensen in de tweede cirkel hadden een leervoordeel door de fysieke aanwezigheid van de Engelsen in de samenleving. Door de revolutie van communicatie is de fysieke nabijheid een minder belangrijke factor. Vandaag wordt het Engels overal gebruikt in cyberspace en in alle types van communicatie, ongeacht in welke cirkel men zich bevindt. (McDonnell, 2003)

Voormalige kolonies

De Europese expansies hebben een zeer belangrijke rol gespeeld voor de verspreiding van talen in outer core countries. Het Engels, Frans, Portugees en Spaans werden aan een groot deel van wereldbevolking opgelegd. Deze talen kregen de sleutelfuncties in kolonies. De inheemse bevolkingsgroepen en hun talen werden naar randposities verdreven. De kolonisatoren spraken alleen hun moedertaal. Het aanleren van de koloniale taal aan de inheemse bevolking was noodzakelijk om het ambtelijk apparaat te kunnen ontwikkelen en het leiderschap te kunnen handhaven. Hoewel kolonisering geassocieerd wordt met volkerenmoord en onderdrukking, zijn vele koloniale talen in gebruik gebleven in recentelijk onafhankelijk geworden gebieden. Deze koloniale talen waren de talen van het bestuur, de bureaucratie, handel, onderwijs en lange afstandscommunicatie.

In het nationalisme dat ontstond met het verzet tegen het Europese kolonialisme, werden veel Westerse ideeën omtrent natie, staat en taal overgenomen. In veel opzichten was het de gecentraliseerde Franse natiestaat, die met zo veel succes het beeld van een eentalige staat wist uit te dragen, het grote voorbeeld voor een tal van vrijheidsbewegingen in Latijns-Amerika in de 19^e eeuw, in Europa na de Eerste wereldoorlog, en in Azië en Afrika na de Tweede Wereldoorlog. Keer op keer hebben activisten die een autonome status voor hun eigen groep nastreefden een gemeenschappelijke taal voorgesteld als het samenbindende element bij uitstek en het definiërende kenmerk van hun natie in spe. Dit 'linguistisch nationalisme' dwong hen uit de vele versies één taal te kiezen en die tot hun standaardtaal te verheffen, waarmee alle anderen gesproken varianten tot de status van dialect teruggebracht werden. Hierbij kan er jaloezie tussen regionale taalgroepen ontstaan. Wanneer er één centrale taal is die belangrijke functies heeft in de samenleving, en de rest van het land is verdeeld in regionale taalgroepen, weerhoudt groepsjaloezie regionale taalgroepen er vaak van hun steun te verlenen aan de verheffing van de taal van een andere groep tot officieel medium. Groepsjaloezie kan een van de redenen zijn van de persistentie van koloniale talen. Belangrijke actoren waren de inheemse elites, die de koloniale taal bleven gebruiken in het bestuur en andere maatschappelijke instituties. Soms fungeerden inheemse elites als tweetalige bemiddelaar tussen de koloniale taal en taal van hun regio. Zij waren niet gebaat bij een alternatieve, inheemse lingua franca, want dan zouden ze hun machtspositie verliezen. (de Swaan, 2002; 85-91) Bovendien heeft de inheemse elite er alle belang bij de koloniale taal te blijven beheersen om relaties met hun voormalige kolonisatoren te kunnen onderhouden.

Kolonies mogen dan wel onafhankelijk geworden zijn op politiek gebied, op economisch vlak blijven er veel afhankelijk van het Westen.

In voormalige kolonies is er vaak een situatie ontstaan waarin twee of meerdere talen coëxisteren in een samenleving, vaak in gescheiden sociale domeinen. Wanneer de koloniale taal de belangrijkste functies vervuld in de samenleving, is het zinvol voor de inheemse bevolking om de taal met de hoogste status te beheersen. Naarmate een groter percentage tweetalig wordt, wordt de toegevoegde waarde van de kleinere taal minder. In die omstandigheden kan het zijn dat men de inheemse taal gaat opgeven. Eerst gebeurt dit langzaam, daarna in een versneld tempo tot er een omslagpunt bereikt wordt. Dit gebeurt wanneer mensen ervan overtuigd geraken dat onderhoudskosten niet meer opwegen tegen slinkende, toegevoegde waarde van de inheemse taal. (de Swaan, 2002; 74) Zodra de koloniale taal een duidelijke voorsprong genomen heeft, zal er waarschijnlijk een sneeuwbaaleffect optreden, waarbij meer en meer mensen zullen convergeren in de richting van dezelfde lingua franca. *“When all the speakers (of a language) become bilingual, the penalty is death.”* (Edwards, 1996)

Voorals het Engels, Frans, Spaans en Portugees hebben zich wereldwijd over zee kunnen verspreiden. Deze landen hadden militaire macht en waren technologisch ontwikkeld

Ten tijde van de Sovjet-Unie was het Russisch een verplicht vak in het onderwijs en de voertaal in de industrie, handel, wetenschap, boeken, tijdschriften en media in het Sovjetrijk en de satellietstaten. Ondanks de politieke wil van communistische leiders om van het Russisch de lingua franca te maken is de kennis van het Russisch nooit echt wijdverspreid geraakt. Er was te veel weerstand tegen de gedwongen assimilatie. Zelfs onder de Sovjetdominantie bleef men relaties met het Westen behouden. De mensen in Oost-Europa verkozen om te communiceren in Europese talen. (Maurais, Morris, 2003)

Ook het Duits en Japans hebben zich proberen te verspreiden door militaire expansie, maar de invloedssfeer verdween na verlies van grondgebied. Duistland heeft na WOII veel bezittingen in Afrika moeten afstaan. De Japanners hebben getracht hun taal en cultuur op te leggen in bezette gebieden, maar na bevrijding werden Japanse invloeden en taal radicaal afgeschaft. Kennelijk viel in de 20^e eeuw met territoriale verovering geen duurzame taalexpanie meer te behalen. Misschien waren de nationale talen in die recent veroverde gebieden toen al te sterk

verankerd om definitief opzij geschoven te worden, en mogelijk ook heeft de vreemde overheersing niet lang was genoeg om de taal van de veroveraars voorgoed te vestigen. (de Swaan, 2002; 23-26)

Taal van de diplomatie (in Europa)

Voor lange tijd was het Frans de taal van de diplomatie in Europa. Een belangrijke mijlpaal was het einde van de Eerste Wereldoorlog. Engelstalige landen waren er in geslaagd, onder druk van de Amerikaans president Wilson en ondanks het bezwaar van de Fransen, het Engels als taal te gebruiken naast het Frans in het Verdrag van Versailles (1919). Hierdoor werd het Engels samen met het Frans een van de talen van de Volkenbond.

In de Tweede Wereldoorlog probeerde Duitsland opnieuw Europa te veroveren en haar ideologie en taal door te drukken in andere landen. Na haar nederlaag en het einde van de Tweede Wereldoorlog kwam het land onder intensieve invloed van de Verenigde Staten, de grootste overwinnende macht, maar ook onder die van Groot-Brittannië en Frankrijk. Al deze naties hadden een linguïstische impact op Duitsland, een belangrijk feit dat relevant is voor de hedendaagse status van het Engels in de EU.

De overige toenmalige landen van de EU (België, Denemarken, Frankrijk, Griekenland, Italië, Luxemburg, Portugal, Spanje en Nederland) maakten ook deel uit van de invloedssfeer van de Verenigde Staten op verschillende manieren en in verschillende gradaties.

Grimes (1995) wijst er op dat de EU, volgens sommigen, een poging was van de van Europese landen om hun onafhankelijkheid van de VS terug te winnen en hun Europese identiteit te (her)ontwikkelen door hun potentieel te verenigen. Deze landen bevonden zich in een eigenaardige situatie, ze werden geleid door een van hun voormalige kolonies (of beter de voormalige kolonie van een van hen). Alleen door zich te verenigen, zouden Europese landen een economische macht kunnen opbouwen die vergelijkbaar was met die van de Verenigde Staten.

Na de Tweede Wereldoorlog was het Engels ongetwijfeld de sterkste kandidaat als officiële taal en werktaal voor de Verenigde Naties, maar het Frans en Spaans hebben het ook gehaald, samen met het Chinees, Russisch en in 1973 ook het Arabisch.

De sterke positie in internationale diplomatie was een extra ondersteuning voor het Engels, dat een van de officiële EU talen werd in 1973, en nadien haar Franse concurrent voorbijstak als werктаal in de EU.

Grote landen en lobbygroepen hebben meermaals hun klachten laten horen. Duitsland bijvoorbeeld, omdat hun taal binnen de EU economisch en numeriek het sterkst is, en omdat zij veel bijdragen aan het budget van de EU. Bij Duitsland speelt er een bijzondere factor parten. Door haar gruwelijk verleden heeft Duitsland lange tijd niet durven opkomen voor het gebruik van haar taal. De verdere uitbreiding naar Oost-Europa speelt in het voordeel van de Duitsers. Het Spaans dat een beperkte rol heeft als EU taal, heeft nog steeds veel betekenis als internationale taal. (Ammon, 1996; 241-256)

De huidige positie van talen in het veld van de politiek is het gevolg van militaire macht en een koloniatiewedloop die zich heeft voorgedaan in de geschiedenis. Het Portugees, Spaans, Frans en Engels hebben zich het meest verspreid door kolonisering. Na de Tweede Wereldoorlog verkreeg het Engels een bijzondere positie in de Europese en internationale politiek.

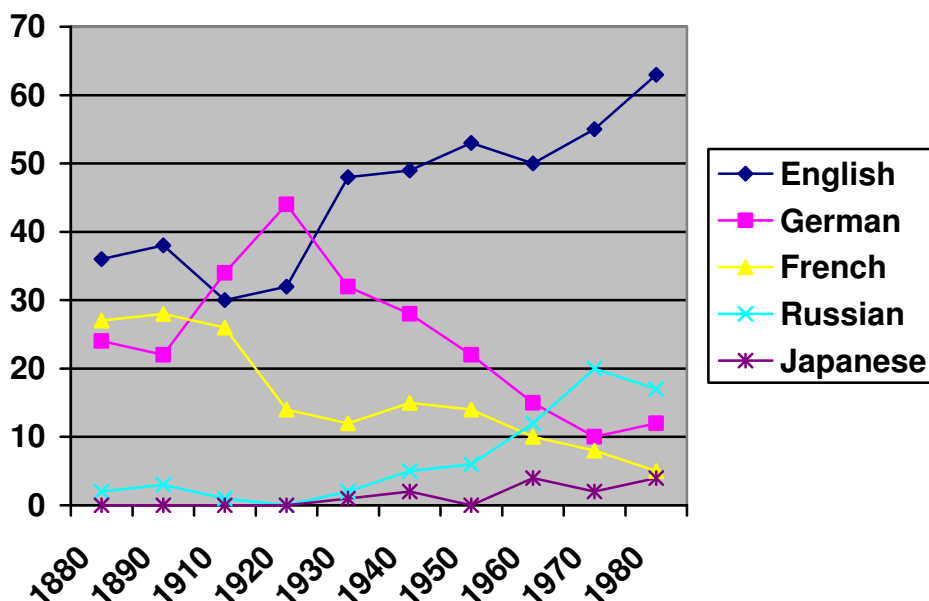
De Swaan merkt op dat er grote verschillen zijn tussen landen van de Europese Unie en landen die ooit gekoloniseerd waren. Europese landen zijn welvarend en de bevolking heeft een hoog opleidingsniveau. De talen in Europa zijn robuust: ze worden al twee eeuwen door de centrale staat beschermd, verplicht gebruik op school, in rechtspraak, bestuur, regering en het politieke leven. Vandaar dat de Europese officiële landstalen niet snel door een supercentrale taal van hun thuisbasis zullen verdreven worden. (de Swaan, 2002)

5.2.4 Culturele veld

Het culturele veld is het meest omvattende veld. In feite zijn politiek en economie ook aspecten van cultuur. In dit deel zullen culturele goederen besproken worden die de mens heeft voortgebracht: literatuur, kranten, magazine's, films, radio, televisie, muziek, internet, technologie en andere consumptiegoederen. Daarnaast zijn er ook nog twee culturele praktijken: onderwijs en wetenschap. Al deze elementen worden ondergebracht in drie subvelden van cultuur. Het veld van de wetenschap, het veld van de media en het veld van het onderwijs. Verder zal blijken dat wederom het Engels de sterkste, vaak een monopolistische positie heeft in deze velden en een enorme invloed kan uitoefenen op de mensen. Mensen luisteren bijna dagelijks muziek, ze kijken naar films en tv-programma's, starten hun computer op, surfen op het internet, lezen wetenschappelijke artikels en brengen een aanzienlijk deel van hun leven door in het onderwijs. Vaak gebeuren deze activiteiten in de inheemse taal, maar ook in grote mate in het Engels, aangezien veel cultuurproducten in Engelstalige landen geproduceerd worden. Engelstalige cultuurproducten zijn het meest globaal verspreid.

Veld van de wetenschap

Tot de Renaissance ondervond Latijn nauwelijks concurrentie als taal van wetenschap. Nadien waren vooral het Frans, Duits en Engels de prominente talen in de wetenschap. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was er een grote afhankelijkheid van wetenschap en technologie, dit had een groei in wetenschappelijke activiteit tot gevolg. Na de Tweede Wereldoorlog werd het Engels de belangrijkste taal van de wetenschap. De technische en wetenschappelijke infrastructuur van de Verenigde Staten waren volledig intact gebleven na WOII, waardoor de Amerikaanse wetenschap en technologie bloeide in de naoorlogse jaren.

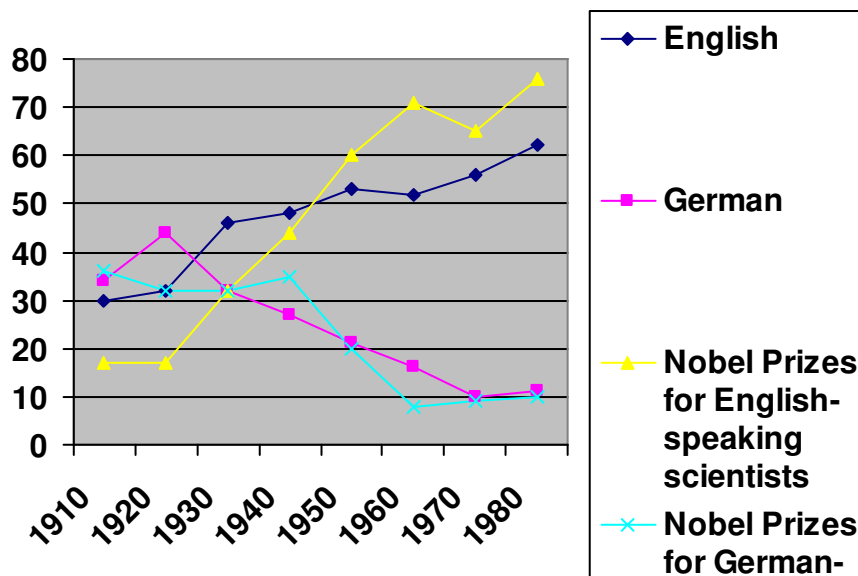
Aandeel van verscheidene talen in wetenschappelijke publicaties gedurende een eeuw
(volgens Tsunoda 1983) (Bron: Fishman, 1996)

Uit deze grafiek blijkt dat het Engels tussen 1880 en 1980 bijna voortdurend gegroeid is als taal van de wetenschap. Deze ontwikkeling startte ruwweg na de Eerste wereldoorlog. Het Engels heeft aan belang gewonnen ten koste van het Duits en het Frans. Dit wordt aangetoond in de resultaten van een studie van Minuro Tsunoda (1983). Hij berekende op basis van Amerikaanse, Franse, Duitse en Russische bibliografieën het aandeel van verscheidene talen in het totaal van publicaties in vijf belangrijke domeinen van de wetenschap (wiskunde, biologie, chemie, fysica en geneeskunde) tussen 1880-1980.

Het Engels was al aan het stijgen voor de observatieperiode, en die stijging blijft min of meer voortduren in de periode daarna. De gelijktijdige afname van het Frans en Duits kan gedeeltelijk worden verklaard door de vernietiging van de wetenschappelijke bronnen gedurende de Eerste en Tweede Wereldoorlog, in Duitsland door massamoord en uitwijzing van wetenschappers, voornamelijk Joden onder het Nazi-regime. De Verenigde Staten bleef onaangetast tijdens de twee wereldoorlogen. In feite heeft er een graduele overname van het wetenschappelijk leiderschap van Europa naar Noord-Amerika plaatsgevonden. Dit was de oorzaak voor de veranderde aandelen van talen in wetenschappelijke publicaties.

Een van de vele indicatoren is de verandering in het aandeel Nobelprijzen in de wetenschap.

Volgende grafiek geeft een beeld van het aandeel Nobelprijzen voor Engels- en Duistalige wetenschappers in relatie met het aandeel wetenschappelijke publicaties in die taal. De positieve correlatie tussen beide variabelen is overduidelijk. Het is algemeen geweten dat Amerikaanse wetenschappers het leeuwendeel van de Nobelprijzen in de wacht hebben gesleept. (Ammon, 1996; 241-256)

Aandeel Engelstalige en Duitstalige wetenschappers in Nobelprijzen vergeleken met hun aandeel in wetenschappelijke publicaties in de 20e eeuw (Bron: Fishman, 1996)

Voor wetenschappelijke communicatie tussen Europeanen is de rol van het Engels belangrijker dan welke taal ook. Het Engels is de enige werktal van de European Science Foundation, een organisatie die onderzoeksprojecten in Europese landen coördineert en zelfs buiten de EU. De organisatie is in Straatsburg gevestigd. Haar tijdschrift *Communications* verschijnt alleen maar in het Engels. Voorheen publiceerden wetenschappers van kleinere taalgemeenschappen grotendeels in het Frans en Duits. Nu publiceert de overgrote meerderheid in het Engels. Vooral Duitsers, in mindere mate Franse wetenschappers. Uit een enquête uit 1990 (Skudlik) blijkt dat meer Duitse wetenschappers in het Engels dan het Duits publiceren, of ze publiceren meer in het Engels dan in het Duits. (Skudlik, 1990). De overgang naar het Engels heeft gradueel plaatsgevonden in alle Europese taalgemeenschappen, vooral na WOII, eerst in de kleinere taalgemeenschappen en daarna in de grotere. De meeste Europese wetenschappelijke tijdschriften verkiezen te publiceren in het Engels. In veel gevallen aanvaardden zij zelfs geen bijdragen in andere talen. Hand in hand met deze ontwikkelingen werden de namen van de tijdschriften verengelst. Enkele voorbeelden:

Archiv für Kreislaufforschung veranderde in *Basic Research in Cardiology*, *Zeitschrift für Kinderheilkunde* in *European Journal for Pediatrics*, of *Psychologische Forschung* in *Psychological Research*, etc. (Ammon, 1996; 241-256)

De introductie van computers in de wetenschap heeft het Engels een bijkomende impuls gegeven. Deze impuls was mogelijk omdat de VS de pioniers waren in de computerontwikkeling, zeker wat betreft software. De eerste computerprogramma's waren geschreven in het Engels. De uitvinding van computer maakte het opslagen en oproepen van informatie groter en toegankelijker.

Het meeste wetenschappelijk en technologisch onderzoek tussen 1950 en 1960 werd in het Engels gevoerd. Het is een 'wet' van de wetenschap dat degene die het grootste aandeel in wetenschappelijk onderzoek verricht de grootste hoeveelheid informatie vereist van informatiebanken en de grootste hoeveelheden nieuwe informatie bijdraagt aan informatiebanken. Veel wetenschappers werden opgeleid in het Engels en grote hoeveelheden informatie werden geschreven, opgeslagen en verspreid in het Engels. Op die manier had het Engels een speciale status in de wetenschap en technologie verworven. (Ammon, 2001)

De dominantie van het Engels in de wetenschap is een uitdaging, en soms een kwelling voor wetenschappers wier moedertaal voorheen een respectabele status had in de wetenschap. De overstap naar een andere taal is gemakkelijker voor wetenschappers uit kleinere taalgemeenschappen dan voor wetenschappers uit grotere taalgemeenschappen.

Niet verwonderlijk hebben grote Europese taalgemeenschappen hun wrevel geuit tegen het Angelsaksische 'linguïstisch imperialisme'. De problemen voor de Franse en Duitse wetenschappers, die het meest zijn aangegrepen, zijn tweezijdig: de extra kosten en de nationale trots. Communiceren in een vreemde taal is duurder dan communiceren in de inheemse taal. Het vergt een intensieve studie van de taal, het is tijdsconsumerend en gebeurt niet foutloos. Schrijffouten dienen geëlimineerd te worden door moedertaalsprekers tegen betaling. Ook het besef dat de eigen taal geen waarde meer heeft in prestigieuze domeinen in de wetenschap geeft een gevoel van vernedering. Sommigen weigeren zich daarom aan te sluiten bij Engelstalige communicatiekringen. Sommige intellectuelen ergeren zich ook aan de Engelse terminologie die het wetenschappelijke discours binnendringt. (Fishman, 1996)

We besluiten dus dat de omstandigheden na WOII, de uitvinding van de computer en de groei van wetenschap en technologie, die allemaal gelijktijdig geschiedden, zorgden ervoor dat het Engels niet alleen belangrijk maar ook dominant werd in het wetenschappelijke veld.

“Het risico van een universele taal als globaal medium in de wetenschap is dat er in plaats van meer variëteit een soort van selectiviteit ontstaat door de Engelstalige gemeenschap die haar gedachtegoed en denkkaders eenzijdig oplegt.” (de Swaan, 2001)

Veld van de media

Het veld van de media behelst alle middelen die tot overdracht en verspreiding van kennis en informatie dienen. De verwachting is dat het Engels zal blijven groeien als wereldtaal in de media. Deze trend is aangezet door de Industriële Revolutie en vooral in het begin van de 20^e eeuw. In het midden van de 20^e eeuw was het Engels de belangrijkste taal voor magazines, kranten, post en radiostations. Die trend heeft zich voortgezet door de export van films, popmuziek, videocassettes, DVD's, videogames, computers, software en de verbreiding van het internet.

Engelstalige actoren hebben een monopolistische positie in satelliettelevisie, film-, muziek- en software-industrie. In Aziatische landen worden vaak programma's van Westerse origine uitgezonden. Die programma's benadrukken dikwijls geweld, seksualiteit, fantasie en een leven van gemakkelijk succes en voortdurend plezier. Velen zien deze programma's als een bedreiging voor hun traditionele cultuur en als een aanmoediging tot een Westerse monocultuur.

Er wordt vaak gevreesd dat al deze invloeden leiden tot een erosie van de moedertaal en de inheemse cultuur als geheel. De consumptie van populaire media leidt vaak tot incidentiele taalverwerving. Door de toevloed van buitenlandse producten wordt de productie van binnenlandse cultuurgoederen afgeremd. Tv-series en films uit dominante taalgebieden tegen lage prijzen verhinderen dat de binnenlandse amusementsindustrie kan concurreren. Die Angelsaksische monopolistische positie is ook merkbaar bij internationale nieuwszenders. Er zijn twee trends, enerzijds ontstaan er steeds meer Engelstalige nieuwszenders en anderzijds ontstaan er rivale nieuwszenders in andere werelddalen. Voor lange tijd werd het internationale nieuws gedomineerd door Engelstalige agentschappen en nieuwszenders zoals

Associated Press, Reuters, Sky News, BBC en CNN. Zij hadden een monopolie en vaak een exclusieve toegang tot het nieuws. Recentelijk kan men het nieuws vanuit meer verschillende invalshoeken volgen. Sinds 1996 begon Al Jazeera uit te zenden vanuit haar thuisbasis in Qatar en in 2005 ontstond Telesur, de Latijns-Amerikaanse tegenhanger van CNN. Ook Rusland heeft een eigen wereldnieuwszender, Russia Today is vanaf 2005 in de lucht en heeft naast een Engelstalige internationale editie ook een geheel Arabische editie, Rusiya Al-Yaum. Het Engels blijft echter de taal voor globale reikwijdte. (Graddol, 2006)

Een laatste belangrijk medium is het internet. Het aandeel Engelstalige internetgebruikers is tussen 1997 en 2007 afgenomen van 84 % naar 30 %. In 2001 werd het aantal niet-Engelse internetgebruikers groter dan het aantal Engelse gebruikers, maar het absoluut aantal Engelstalige internetgebruikers is alleen maar toegenomen. Wat betreft de webinhoud waren in 1998 85 % van de webpagina's in het Engels. In 1997 is dat aandeel gezakt naar 72 % en in 2000 was het ongeveer 68 %. Het aandeel Engels materiaal en Engelstalige gebruikers is gezakt, de reden daarvoor is dat het internet in haar beginperiode vooral in Westerse landen gebruikt werd, en nog niet wereldwijd verspreid was. Hoewel Engels dominant blijft, is het internet geen obstakel voor veeltaligheid. Andere talen floreren op het internet en er zijn voldoende vertaalprogramma's beschikbaar. (Graddol, 2006)

Perifere talen hebben echter wel moeilijkheden om zich te integreren in de informatietechnologie. In minder ontwikkelde landen zijn de kosten om een computer aan te schaffen te hoog. Kleine taalgroepen hebben vaak niet de mogelijkheid om een computerinfrastructuur te verwerven.

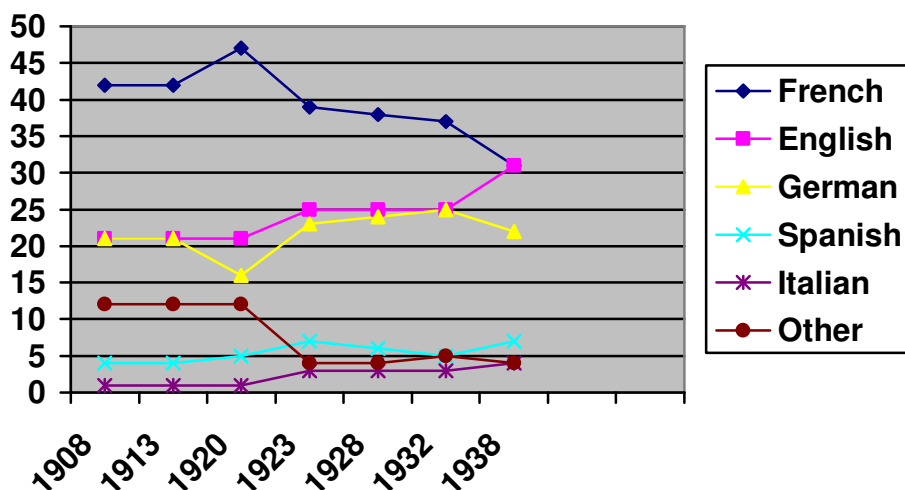
Anderzijds is het voor softwaregiganten zoals Microsoft gewoonweg commercieel niet interessant om voor kleine talen computerprogramma's te ontwikkelen. IJsland gaat de strijd aan met Microsoft, omdat de Amerikaanse gigant niet gediend is met het maken van software in hun taal. De Baskische overheid heeft grote sommen geld betaald aan Microsoft om Windows en Office in de Baskische taal uit te brengen. De drempel is nog groter bij vertalingssystemen en spraakherkenning. Zulke systemen zijn vaak gebaseerd op een analyse van vaste segmenten van een taal: de taalcorpora. De ontwikkeling van zulke systemen kan extreem duur en tijdrovend zijn. (Maurais, 2003)

Talen die niet geïntegreerd worden in de computertechnologie zullen in de toekomst gemarginaliseerd worden. Marktprincipes en computertechnologie dragen bij aan de

convergentie in het talenstelsel door het gebruik van andere talen af te remmen of uit te sluiten.

Veld van het onderwijs

Dat een taal *bestudeerd* wordt als vreemde taal is een vereiste om gebruikt te worden als taal. De mate waarin een taal wordt geleerd als “vreemde” taal is een belangrijk aspect voor haar functie, of beter gezegd haar potentiële functie en daaruit volgend haar potentiële status. De mate waarin een taal *bestudeerd* wordt is niet hoofdzakelijk gelijk met de mate waarin ze *aangeleerd* wordt (tenzij we zelfstudie als aanleren zouden beschouwen). We kunnen wel aannemen dat de mate van aanleren positief correleert met de mate waarin een taal bestudeerd wordt. Uit een statistische studie van Fränzel (1939) blijkt dat het Engels steeds meer werd aangeleerd in Europa na de Eerste Wereldoorlog.

Vreemde talen in Europese scholen tussen 1908-1938 (procent van aantal uren dat vreemde talen worden onderwezen, volgens Fränzel 1939) (Bron: Fishman, 1996)

Uit bovenstaande grafiek blijkt dat in Europa het Frans de meest aangeleerde taal was tot in de late jaren '30, met een afname die begon kort na WOI. Tot het begin van de jaren '30 stond het Engels ongeveer op gelijke voet met het Duits. Op het einde van de jaren '30 heeft het Engels het Frans ingehaald. Het werd de belangrijkste vreemde taal die aangeleerd werd in scholen. Er zijn twee belangrijke gebeurtenissen die het Engels hebben voortgestuwd t.o.v. het Frans en het Duits. De eerste is de vervanging van het Frans als eerste aangeleerde taal door het Engels in Duitse scholen in 1937. Waarschijnlijk speelden raciale overwegingen een

rol, onder het Nazi-regime verkoos men Germaanse boven een Romaanse taal. Volgens Ammon werd dit motief niet geapprecieerd door Engelstalige landen, maar zij hebben evenmin geprotesteerd tegen deze beslissing.

Een tweede belangrijke verandering vond plaats na WOII, doordat het Duits als taal in achting daalde bij veel Noord-Europese landen. De afname van het Duits ging gepaard met een toename van het Engels. Het feit dat het Frans terug wat terrein had gewonnen als een optionele taal in door de Fransen bezette gebieden in West-Duitsland kon de versnelling die het Engels had gekregen niet compenseren. Slechts weinig studenten kozen het Frans en het aantal ging achteruit met de jaren. Deze ontwikkeling is typisch voor het lot van andere talen in vergelijking met het Engels in Europese landen. Ze hebben veel terrein verloren t.o.v. het Engels als gevolg van de keuzes van studenten en ouders. Vandaag is het Engels de belangrijkste vreemde taal in veel Europese scholen.

In Oost-Europa was het Duits traditioneel de belangrijkste lingua franca en ook de belangrijkste vreemde taal in scholen. Dit veranderde na WOII, toen als gevolg van de overwinning van de Sovjet-Unie het Russisch werd geïntroduceerd als aan te leren vreemde taal in scholen, het Duits werd naar de tweede plaats verschoven. De situatie veranderde drastisch na de ontbinding van de Sovjet-Unie rond 1990 met een verandering van het politieke klimaat. Sinds dat de studenten een vrije keuze hebben in het aanleren van een vreemde taal is er een sterke toename van het Engels en een afname van het Russisch. Ook het Duits is gestegen en in sommige landen concurreert het met het Engels. (Ammon, 1996; 241-256)

Hoger onderwijs

Een belangrijke drijfkracht achter het Engels is de globalisering van het hoger onderwijs. Traditioneel waren universiteiten nationale of lokale instituties. Tegenwoordig concurreren universiteiten op wereldschaal. Volgens internationale rankings zijn ongeveer tweederde van de wereldtop 100 universiteiten gevestigd in Engelstalige landen. Dit is een van de redenen waarom het Engels steeds meer als onderwijstaal wordt gebruikt in universiteiten. Als een institutie internationale aandacht wil trekken, moet ze professoren, onderzoekers en studenten vanuit de hele wereld kunnen aantrekken. Op die manier kan men het prestige, inkomen en intellectuele klimaat van een universiteit verrijken.

In 1999 tekenden ruim 30 Europese landen het Bologna-akkoord. Het doel van deze overeenkomst was de universiteiten meer op elkaar af te stemmen door de duur van de opleidingen en het puntensysteem eenvormig te maken. De standaardisatie van het hoger onderwijs bevordert de internationale mobiliteit van studenten. Hoewel Engelstalig onderwijs geen vereiste is van het Bologna-akkoord, werd het wel aangemoedigd. In 2003-2004 werden ongeveer 1500 Engelstalige Masters aangeboden in niet-Engelstalige landen.

De meeste buitenlandse studenten gaan in Engelstalige landen studeren en het aantal neemt sterk toe. Elk jaar gaan 2 tot 3 miljoen studenten studeren in het buitenland. Eenderde daarvan gaat studeren in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten. In totaal gaan 46 % van de buitenlandse studenten studeren in Engelstalige landen. (Graddol, 2006)

Hoe meer het Engels de universele taal lijkt te worden in het onderwijs en de mondiale arbeidsmarkt, hoe meer de motivatie wegebt in Angelsaksische landen om een andere taal te leren.

De positie van een taal in het veld van het onderwijs is belangrijk omdat een taal daardoor intensief geleerd wordt. Studenten die langdurig in een Engelstalige omgeving vertoeven of Engelstalige cursussen moeten leren zullen deze taal beter leren begrijpen, lezen, schrijven en spreken. Nadien kunnen zij zelf Engelstalige teksten bijdragen aan het wetenschappelijke veld. De positie van een taal in het veld van het onderwijs zorgt ervoor dat die taal gebruikt wordt door actoren die een significante economische, politieke en wetenschappelijke invloed kunnen uitoefenen op de samenleving.

De positie van een taal in het veld van de wetenschap en het veld van het onderwijs heeft meer impact op mensen met een hoge socio-professionele status, terwijl talen die veel gebruikt worden in de massamedia en andere cultuurgoederen meer de gehele bevolking kunnen bestrijken.

5.3 Uitstervende talen

In het bovenstaande werd uiteengezet dat het verspreidingsgebied van talen groter is geworden. Taalgroepen komen steeds meer in contact met elkaar, wat leidt tot een standaardisering in het taalgebruik. Welke taal als standaard wordt gebruikt hangt af van de positie die talen hebben in verschillende velden. Een sterke positie in al die velden maakt van een taal een wereldtaal. De groei van centrale talen gaat vaak ten koste van perifere talen. In het voorgaande werd de toename aan de top van de hiërarchie in het talenstelsel besproken. In dit deel zal de afname op de bodem van de hiërarchie besproken worden. Convergentie in het talenstelsel is een proces waarbij de groei van centrale talen en het uitsterven van perifere talen gelijktijdig verlopen. Perifere talen worden als het ware overwoekerd door centrale talen.

Het verdwijnen van talen is een proces dat al eeuwen aan de gang is, maar zit nu in een stroomversnelling. Het gaat steeds om relatief kleine taalgroepen: 98 % van de talen wordt gesproken door 10 % van de wereldbevolking. Men schat dat 50-90 % van de talen binnen de 200 jaar zal verdwijnen. (Krauss, 1996)

Talen sterven uit als ze hun sprekers kwijt geraken. Dit kan het gevolg zijn van volkenmoorden, oorlog, religieuze vervolging, natuurrampen of onstabiele gemeenschappen. Een ander scenario is de vervanging van een taal door een andere. In de kolonisatieperiode werd de taal van de overheersers vaak *verplicht* opgelegd. *“Overheersende groepen kunnen minderheden tot taalverschuiving dwingen door hen middels lijfeigenschap in een ondergeschikte positie te drukken, of door zich meester te maken van grond en hulpbronnen die het fundament van de gemeenschap vormen. Minderheidstalen gaan veelal ten gronde door maatregelen die gericht zijn op de economie van autochtone volken, en niet door een beleid dat direct op taal gericht is.”* (Nettle, Romaine, 2000; 118) In veel voormalige kolonies nam de uitheemse taal na verloop van tijd de meeste sociale functies over. Wanneer een taal haar sleutelfuncties verliest in de samenleving zijn ouders vaak weigerachtig om een taal intergenerationeel door te geven. (Ammon, 2001) Het vervangen van een taal door een andere kan ook *vrijwillig* gebeuren. In haar onderzoek naar taalverschuiving laat Susan Gal zien hoe de nieuwe status van arbeider, die geassocieerd werd met de Duitse taal, beschikbaar kwam voor een gemeenschap die voorheen uitsluitend Hongaars sprak. De keuze voor de

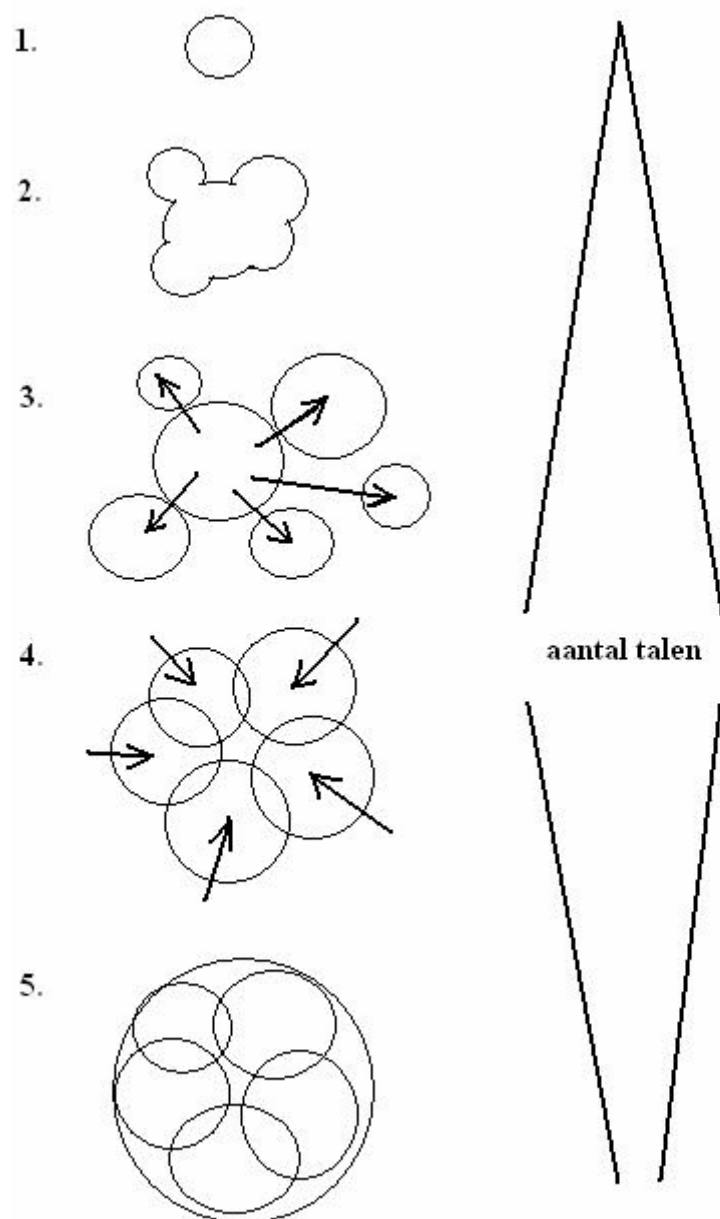
Duitse taal, vooral door jonge vrouwen die op zoek waren naar Duitse huwelijkspartners, is een uitdrukking van hun grotere voorkeur voor de nieuwe sociale identiteit dan voor een traditionele identiteit die met het Hongaars werd geassocieerd, in dit geval met kleine boeren en een door mannen gedomineerd, zelfvoorzienend agrarisch bestaan. (Nettle, Romaine, 2000)

In de afgelopen 500 jaar werd het Engels in vele landen geïntroduceerd als koloniale of commerciële taal. Dit was een belangrijke oorzaak van taaldood, maar niet enige oorzaak. Er waren talloze factoren: volksverhuizing en herverdeling door oorlog, revolutie, religieuze vervolging, economische ontwikkeling, urbanisatie, etc.

Als het Engels geïntroduceerd wordt in gemeenschappen waar het daarvoor geen rol had, en de mensen zien Engelse taalkennis als toegang tot een betere levensstandaard, dan gaat het Engels functies vervullen die normaal voorbehouden zijn voor inheemse talen. (Ammon, 2001)

5.4 Grafische voorstelling van het convergentiemodel

- *Van divergentie naar convergentie*

1. Ontstaan van een taalgroep
2. Groei van een taalgroep
3. Linguïstische fragmentatie door afsplitsing en geografische spreiding, weinig contact tussen taalgroepen die ver van elkaar verwijderd liggen
4. Taalgroepen komen steeds meer in contact met elkaar, in een toenemend aantal ruimtes (meer overlapping, dichtheid en trend naar universaliteit)
5. Eén standaardtaal voor communicatie tussen alle groepen

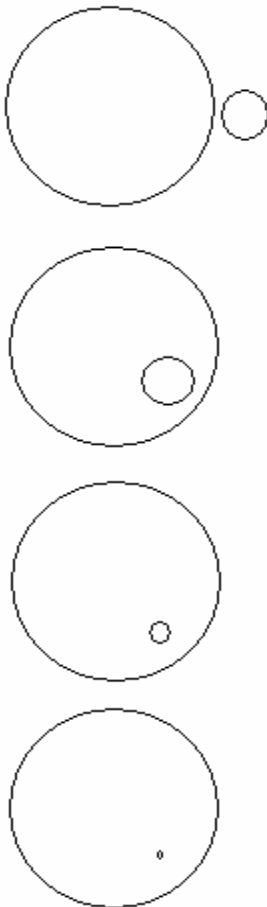

- ***Positie van een taal in maatschappelijke velden***

<ul style="list-style-type: none"> * BNP van aantal sprekers * gebruik van een taal in handel en industrie 	<p>economie</p>	<p>politiek</p>	<ul style="list-style-type: none"> * aantal landen waarin taal een officiële status heeft * gebruik van een taal in internationale organisaties
<ul style="list-style-type: none"> * primaire sprekers * secundaire sprekers 	<p>demografie</p>	<p>cultuur</p>	<ul style="list-style-type: none"> * wetenschap * onderwijs * media

In deze velden geldt vaak een evolutionaire logica (survival of the fittest), omdat één taal efficiënter is dan twee talen.

- ***Kleine talen verdwijnen door grote talen***

Taalonderdrukking (kolonisering) en taalverschuiving (opwaartse sociale mobiliteit door aanleren economisch sterke taal)

6. Discussie

De laatste jaren zijn kwesties over het uitsterven van talen en taalrechten steeds vaker aan de orde gekomen bij taalactivisten en academici die zich bezig houden met de studie van vreemde talen en minderheidstalen. Men is steeds meer gaan beseffen dat kinderen nadelen ondervinden wanneer ze opgevoed worden in een opgelegde taal. (Cummins, 1993) Dit bewustzijn was de belangrijkste reden waarom velen ijveren om opvoeding in de inheemse taal als een universeel recht te beschouwen. Er is ook een bezorgdheid die in het bijzonder door linguïsten wordt geuit in verband met het uitsterven van talen, ten gevolge van onderwijsbeleid en globaliseringprocessen. Vaak wordt deze bezorgdheid kenbaar gemaakt in ecologische termen, als een pleidooi voor de ‘stabiliteit en veerkracht’ van vreemde culturen door het behoud van taaldiversiteit. (Terralingua, 2002)

Er zijn dus twee strekkingen: het pleidooi voor universele taalrechten en het beschermen van bedreigde talen. Deze strekkingen ontmoeten elkaar in verschillende disciplines, zoals linguïstiek, antropologie, sociologie, rechten en taalopvoeding. Dit debat is een bron van ondersteuning voor de leiders van etnische minderheden, opvoeders en activisten die strijden voor de erkenning van hun cultuur.

We zullen bespreken wat de specifieke sterke en zwakke punten zijn van taalrechten en deze kaderen in het debat van universele mensenrechten. Vervolgens zullen we gelijkaardige sterktes en zwakheden bespreken in het ecologische debat van taalbescherming, in overeenstemming met het behoud van de biodiversiteit.

Debat van taalrechten

Het principe van gelijkheid zegt dat alle mensen gelijk zijn. Linguïcisme of taalracisme is discriminatie op basis van de taal die iemand spreekt. Dit begrip werd uitgevonden door de linguïst Tove Skutnabb-Kangas (1988), hij gaf het de volgende definitie: *“Ideologieën en structuren die gebruikt worden om een ongelijke verdeling van macht en bronnen tussen groepen op basis van taal te legitimeren, effectueren en reproduceren.”*

Linguïcisme hoort in dezelfde categorie thuis als andere vormen van moreel onaanvaardbare discriminatie, zoals discriminatie op basis van etniciteit, religie, geslacht of seksuele

geaardheid. De link met universele rechten van de mens geeft gediscrimineerde groepen de mogelijkheid om zich te beschermen tegen symbolische dominantie in grotere of supranationale structuren.

Het is belangrijk om te onthouden dat het ‘universeel’ debat haar oorsprong vond in een bepaalde periode – namelijk die van de Europese Verlichting – en dat het liberale idee van individuele vrijheid een reactie was op bepaalde vormen van onrechtvaardigheid zoals slavernij en onrechtmatige politieke vertegenwoordiging. In dit debat werd een politieke strijd gevoerd voor liberale ideeën waarmee vele landen hun onafhankelijkheid terugwonen of gedekoloniseerd werden. Het werd als paradigma gebruikt om die doelen te bereiken. Daarin ligt haar kracht. Het kan als argument gebruikt worden tegen staten die dezelfde liberale principes dragen. Toch is er ook contradictie wanneer temporele, territoriale en culturele grenzen overstegen worden.

Freeland en Patrick (2004) stellen dat het ontwikkelen van een natiestaat gepaard gaat met een strijd tussen groepen, waarbij de taal van een dominante groep de nationale taal wordt en andere talen als dialecten beschouwd worden. De ideologie van linguïstische homogeniteit is eigen aan het ontwikkelen van een natiestaat. Dit is eerder een politieke dan een linguïstische toewijzing. Vaak worden deze ‘dialecten’ genegeerd of onderdrukt. De natiestaat gebruikt het onderwijs om regionale talen uit te roeien. Bij het ontstaan van de Franse staat werd de eenheidstaal beschouwd als een onderdeel van het burgerschap. In de Duitsland werd taal als iets inherent aan de mensen gezien dat werd doorgegeven van generatie op generatie. In beide gevallen wordt taal onlosmakelijk verbonden met territoriaal gebonden identiteit. Taal, grondgebied en identiteit worden als isomorfe entiteiten beschouwd. Idealiter zou een natie eentalig moeten zijn. Het gebruik van een andere taal wordt vaak opgevat als een gebrek aan loyaliteit aan de nationale identiteit. Het is de natiestaat die linguïstische minderheden creëert. De ideologie van de natiestaat creëert een van de centrale paradoxen in het opkomen voor taalrechten van minderheidstalen in een debat dat gebaseerd is op gelijkheid, individuele vrijheden en nationale eenheid. Op dit moment speelt het debat van de taalrechten zich af op het niveau van de nationale politiek. Wetten en richtlijnen worden opgemaakt door staten en toegepast door staten. Zelfs internationaal erkende instrumenten zijn afhankelijk van overeenkomsten tussen staten, ze belichamen dus alleen maar wat staten goedkeuren. Ze worden onvermijdelijk verwoord in dezelfde natietermen waarop staten zelf zijn gebaseerd. Vorderingen in verband met taalrechten voor minderheidstalen zijn contradicterend met de fundamentele concepten van deze staten en stellen hun integriteit in vraag. Zulke eisen

kunnen alleen maar ingewilligd worden als staten hun fundamentele opvattingen zelf willen herzien.

De schijnbare universaliteit is de zwakheid van het debat. Het is zeer moeilijk taalrechten te implementeren. Volgens Coulmas (1998) is het zeer twijfelachtig dat taalrechten kunnen omgezet worden in een wet. Het is niet per definitie onmogelijk, maar het is afhankelijk van de mate waarin termen, concepten en ideologische assumpties erkend worden, en deze zijn niet universeel. (Freeland, Patrick, 2003) Er zijn verschillende opvattingen wat betreft de relatie tussen taal en identiteit.

Het ecologische debat van taalbescherming

Wanneer we eens nadenken over het behoud van talen en culturen is het feit dat talen uitsterven eigenlijk volledig natuurlijk. Voor ecologen is het uitsterven van talen vergelijkbaar met het uitsterven van plant- en diersoorten. Wanneer we een taal verliezen gaat een deel van ons cultuurgood verloren. (Kibbee, 2003)

Nettle en Romaine vinden het uitsterven van talen betreurenswaardig, omdat in talen een schat aan wijsheid van de mens ligt opgeslagen. Er zijn veel perifere talen in de wereld die een grote rijkdom aan botanische en medische kennis bevatten. Dikwijls gebruiken stammen of volkeren specifieke classificatiesels om hun natuurlijke omgeving in categorieën onder te brengen. Aboriginals bijvoorbeeld gebruiken classificatiesels in de woordenschat die aangeven welke delen van bomen en klimplanten eetbaar zijn en welke niet. Die kennis is nooit opgeschreven, ze wordt mondeling van generatie op generatie doorgegeven, grotendeels binnen het kader van classificatiesels. (Nettle, Romaine, 2000)

We kunnen de diversiteit die in talen vervat zit zeer ruim opvatten. Uit vreemde talen kunnen we leren hoe mensen op een verschillende manier met hun omgeving omgaan. Vaak beschouwen we de Westerse zienswijze als standaard of normaal, maar dat is niet zo evident. Elke taal heeft een eigen venster op de werkelijkheid. Andere culturen tellen soms in andere eenheden, ze benoemen meer of minder kleuren, gebruiken andere zinsconstructies, ze gebruiken metaforen om kleuren of vormen te benoemen, ze gebruiken andere termen om verwantschapsrelaties uit te drukken, ... Door vreemde talen te analyseren kunnen

antropologen ontzettend veel te weten komen over de denkwijzen - die soms verrassend interessant zijn – van andere culturen.

Tegenover de linguïstische ecologie staat de vrije markttheorie. De vrije markttheorie rechtvaardigt de suprematie van wereldtalen als gevolg van een natuurlijke selectie. (Kibbee, 2003) Niet toevallig zijn het vooral mensen die het Engels als moedertaal hebben die een evolutionair standpunt op taalgebruik hebben: ‘Let the fittest survive, and the fittest happens to be English, then so be it’. Zij beschouwen de globale status van het Engels als een ‘happy accident’. (Crystal, 2003)

Beide theorieën hebben een Darwiniaans component. Ecologen bekritisieren vaak het deterministische karakter van het Engels. Het Engels is een expressie van het kapitalisme, technologie, modernisering, ideologische globalisering, Amerikanisering en een wereldwijde homogenisering van culturen. De taal drukt inherent een linguïstisch en cultureel imperialisme uit. Het Engels is deterministisch in die zin dat het de verspreiding van een ideologie, een politiek systeem en cultuur - die allen verbonden zijn met de taal - tot gevolg heeft. Het uitsterven van talen door een overwoekering van het Engels betekent dat de diversiteit van ideeën en denkwijzen in het gedrang komt.

Het verlies van een soort, of de introductie van een nieuwe soort in een omgeving waar het geen plaats heeft, heeft directe repercussies op de omgeving. De invasie van zebramosselelen in het gebied van de Great Lakes, op de grens van de Verenigde Staten en Canada, was een heuse storing in de voedselketen en had het uitsterven van vele andere soorten tot gevolg. (Kibbee, 2003)

Volgens Freeland en Patrick is de parallel tussen talen en soorten is eigenlijk niet meer dan een metafoor. Taal is een onderdeel van biologie in de zin dat elke mens een biologische aanleg heeft om een taal te leren. Talen zelf worden echter niet biologisch geërfd. (England, 2002) De verschillen tussen talen kunnen niet opgespoord worden via biologische verschillen tussen haar sprekers. Daarom is het uitsterven van een taal geen reductie van de biologische diversiteit zoals bij het uitsterven van plant- of diersoorten. De sprekers van een ‘dode’ taal – tenzij ze uitgemoord zijn – blijven voortleven en blijven spreken zij het in een andere taal. Een duidelijker voorbeeld: de ‘dood’ van het Latijn was niet het gevolg van het uitsterven van haar sprekers; sprekers van het Latijn werden gradueel erkend als sprekers van het Frans, Italiaans, Roemeens en Portugees. (Freeland, Patrick, 2003)

Zij hebben gelijk, maar dat is niet het essentieel punt van de discussie. Het gaat hier om de diversiteit in culturen die behouden moet worden. Die diversiteit kan zich handhaven doordat mensen verschillende talen spreken. We kunnen verschillende culturen onderscheiden door hun uiterlijk, religie, klederdracht, eetgewoontes, praktijken, denkwijzen, mentaliteit etc. Het belangrijkste element dat een cultuur bijeenhoudt en onderscheidt van andere is echter de taal. Mensen communiceren en handelen voornamelijk binnen een kring mensen die dezelfde taal spreken. Culturele praktijken worden dus ook hoofdzakelijk doorgegeven binnen een groep mensen die eenzelfde taal gebruiken. Omdat contact tussen mensen zich vaak beperkt binnen het verspreidingsgebied van een taal wordt de eigenheid van een cultuur behouden en beschermd tegen invloeden van buitenaf. Wanneer een vreemde taal deze groep binnendringt, wordt deze cultuur aangetast door vreemde denkwijzen. Wanneer de eigen taal - hetgene wat een cultuur afschermt van andere culturen - verdwijnt, lost deze cultuur als het ware op in de homogene Westerse consumptiecultuur.

Blommaert argumenteert dat het ecologisch debat kwetsbaar is door het argument van mobiliteit. Sprekers van perifere talen zien grotere talen als voertuigen om te ontsnappen uit hun arme gemeenschap naar meer welvarende centra. Er is dus enige ambivalentie. Mufwene (2001) noemt dit een 'wicked problem'. Moeten we sprekers helpen ontsnappen uit hun netelige economische situatie of hun taal proberen te redden? (Freeland, Patrick, 2004) Soms zijn mensen uit perifere culturen gemotiveerd om centrale talen te leren omdat deze toegang verlenen tot een betere levensstandaard. Een standaardvariant van een taal of andere lingua francae, zoals het Engels of het Frans, geven vaak toegang tot elites of transnationale netwerken. Een standaardtaal kan de levenskansen en mogelijkheden verbeteren. De keuze voor het Frans of Engels in plaats van een regionale taal in de opvoeding wordt vaak gemotiveerd door opwaartse sociale mobiliteit. Als een familie haar kinderen opwaartse mobiliteit wil bieden, moeten ze geografische mobiliteit mogelijk maken en dus ook linguïstische mobiliteit. Degenen die een lokale taal spreken hebben meer kans om permanent op de laagste treden van de sociaal-economische ladder te blijven. (Blommaert, 2004)

Het gevaar daarvan is natuurlijk dat een taal volledig kan verdwijnen door taalverschuiving. Mensen die in armoede leven zullen waarschijnlijk minder protectionistisch ingesteld zijn. Na verloop van tijd zullen maar enkele sprekers overblijven. Hoe zou het eigenlijk voelen om de laatste spreker van een taal te zijn? Een getuigenis van de laatste Eyak indiaan uit Cordova,

Alaska, de enige die haar taal nog sprak: *“Ik weet niet waarom ik het ben, waarom ’t op mij neerkomt. Ik kan je vertellen dat het pijn doet. Het doet echt veel pijn (...) Mijn vader was het laatste Eyak-opperhoofd en ik ben voor hem in de plaats gekomen. Nu ben ik het opperhoofd en ik moet naar Cordova toe om een eind te maken aan het inpikken van onze gronden”* (Nettle, Romaine, 2000)

Hoewel er geen eenvoudige oplossing is voor Mufwene’s dilemma, wijst Blommaert er op dat centrum en periferie afhankelijk zijn van de schaal waarop men de zaken bekijkt (een marktplaats in een stad kan een centrum zijn voor aangrenzende dorpen). Op grotere schaal is de verhouding tussen centrum en periferie vrij stabiel, vele lokale groepen zijn veroordeeld tot absolute marginalisering. Grote metropolen in de derde wereld blijven centra van economische activiteit, geld, politiek, wetenschap, onderwijs en andere contacten. (Blommaert, 2004)

Crawford (1994) merkt op dat taaldood zich zelden voordoet in welvarende gemeenschappen, het gaat vaak gepaard met onteigening en ontmactiging. Het verdwijnen van een taal doet zich vaak voor in een ruimere context van sociale, culturele en politieke veranderingen. Als antwoord op het aanhoudende proces van taaldood, argumenteert men dat perifere talen en hun sprekers bescherming en institutionele ondersteuning zouden moeten krijgen zoals centrale talen. (May, 2004)

Wederzijds begrip – culturele identiteit

Wat is culturele eigenheid eigenlijk? Dat is niet zo gemakkelijk te omschrijven. Het is de eigen manier waarop een cultuur naar oplossingen zoekt. Culturele eigenheid impliceert ook authenticiteit. Authenticiteit betekent: gelijk aan zichzelf. Of anders gezegd: integer met wat je wil zijn. Het is zoals het is, het is niet naar iets gemaakt, het is uit zichzelf gegroeid.

Elementen die een zekere duurzaamheid hebben binnen een gemeenschap kunnen we eigen aan die cultuur noemen. Wat je ziet, is de verlenging van een cultuur die nog bestaat, waarbij niet gezocht werd naar trends of mode, maar naar zichzelf.

Jammer genoeg gaat authenticiteit verloren door toerisme, massamedia en kapitalisme.

Geïsoleerde samenlevingen bestaan niet meer. Elke cultuur is reeds in contact gekomen met de buitenwereld. De laatste geïsoleerde culturen zijn ontdekt rond het Amazonegebied en in

Papoea-Nieuw-Guinea. Wanneer zulke stammen in contact komen met mensen uit de buitenwereld, gaan ze na verloop van tijd vaak assimileren. Ze worden vaak aangetrokken door allerlei nieuwigheden (aanstekers, spiegels, later ook televisietoestellen). Om zich te integreren in de buitenwereld zullen ze dus een centrale taal aanleren. Door de vele prikkels en invloeden van buitenaf zal hun culturele eigenheid verloren gaan. Vaak worstelen ze met een identiteitscrisis, omdat ze beginnen twijfelen aan hun eigen cultuur, aan alles wat ze voorheen geleerd hadden.

Volgens de Swaan hoeft mondiale verspreiding van het Engels niet per definitie samen te gaan met een teloorgang van de diversiteit. Wanneer iedereen naast de eigen taal eenzelfde tweede taal spreekt worden mensen in ruimere kringen van communicatie verbonden. (de Swaan, 2002) Men kan dus de eigen taal behouden en een andere taal gebruiken voor mondiale communicatie. Dan zijn er juist meer mogelijkheden om ideeën uit te wisselen: meer combinaties, meer diversiteit en heterogeniteit.

Anderzijds maken Nettle en Romaine ook wel een punt: perifere samenlevingen zijn economisch niet sterk genoeg om zich te kunnen handhaven of tegencultuur te bieden, waardoor een homogenisering van culturen onvermijdelijk is. We sluiten ons aan bij het standpunt van Crystal, hij beschouwt het Engels als de wereldtaal, maar heeft een minder triomferende toon dan andere Engelse auteurs. Hij vertrekt vanuit twee principes.

“Ik geloof in de fundamentele waarde van het multilingualisme, als een ongelooflijke bron die ons vele perspectieven en inzichten oplevert, die een diepgaand begrip van de natuur en menselijke geest mogelijk maakt. In mijn ideale wereld zou iedereen op zijn minst tweetalig zijn.”

“Ik geloof in de fundamentele waarde van een gemeenschappelijke taal, als een ongelooflijke bron voor wederzijds begrip, die nieuwe mogelijkheden biedt voor internationale samenwerking. In mijn ideale wereld zou iedereen een universele taal volledig beheersen. Ik heb al het geluk dat ik Engels kan spreken.”

Staan deze principes haaks op elkaar? Volgens Crystal is het mogelijk een situatie te creëren waarin wederzijdse verstaanbaarheid en culturele identiteit naast elkaar bestaan. Dit is bilingualisme, een bilingualisme waarbij één taal toegang geeft tot wereldwijde communicatie en de andere regionale taal dient voor communicatie met de lokale gemeenschap. Deze twee

functies zijn complementair, ze voldoen aan bepaalde behoeften. Omdat deze functies zo verschillend zijn kan een wereld met linguïstische diversiteit blijven bestaan. Potentiële invloeden van een dominante taal zijn echter onvermijdelijk, omdat ze een nieuwe bron van leenwoorden vormt voor de andere taal. Zulke invloeden kunnen als een verrijking of diversifiëring gezien worden, maar ook als culturele contaminatie. (Crystal, 2003; xii-xv)

Crystal's standpunt komt overeen met dat van Abram de Swaan: we moeten rationeel en functioneel over het gebruik en dus ook de toekomst van verschillende talen denken.

Linguïstisch imperialisme

In feite proberen alle belangrijke taalgemeenschappen in de wereld proberen hun taal te promoten, te verspreiden of te beschermen tegen rivale talen. Daarom kan kritiek op het linguïstisch imperialisme van het Engels kan niet gejustificeerd worden, zegt Ammon, aangezien andere landen evengoed hun taal proberen te verspreiden. De vraag is ook wat de impact van een taalbeleid kan zijn, in welke zin is de wereld of samenleving maakbaar? Het Engels verspreidt zichzelf, door haar sterke positie in het economisch, demografisch, politieke en culturele veld. Het heeft geen extra steun nodig door een taalbeleid. Het feit dat Engelstalige landen zich sterk engageren zulk beleid heeft wel iets weg van wat we linguïstisch imperialisme kunnen noemen. Er is echter geen reden om aan te nemen dat andere landen zich anders zouden gedragen als ze zich in een gelijkaardige positie zouden bevinden. Taalverspreiding, zolang het niet dwangmatig wordt opgelegd, is een onderworpen aan een "eerlijke competitie" tussen gemeenschappen. (Ammon, 1996)

Taalattitudes

Crystal merkt op dat de problematiek rond het Engels als wereldtaal ook iets te maken heeft met zelfvoldaanheid en taalattitudes. Hij omschrijft een archetype van de Britse of Amerikaanse toerist die er vanuit gaat dat de lokale bevolking Engels spreekt, en er zelfs op neerkijkt als ze dat niet doen. Hij begrijpt dat mensen zich kunnen ergeren aan het stereotype van de Engelse toerist die herhaaldelijk thee bestelt met een luide 'read my lips' stem. Zelf

hebben ze echter weinig interesse om andere talen aan te leren. Hier gaat het dus eerder om een attitudeprobleem dan capaciteiten. (Crystal, 2003; 17)

In ‘World language: opportunities, challenges, responsibilities’ geeft Sridath Ramphal (1996) kritiek op de triomfantelijke denkwijze die veel Engelstaligen gemeenschappelijk hebben. *“It is all too easy to make your way in the world linguistically with English as your mother tongue... We become lazy about learning other languages... We all have to make a greater effort. English may be the world language; but it is not the world’s only language and if we are to be good global neighbours we shall have to be less condescending to the languages of the world- more assiduous in cultivating acquaintance with them.”*

Bijzondere eigenschappen van het Engels?

In één van de vorige paragrafen werd al vermeld dat het Engels geen intrinsieke eigenschappen heeft waardoor deze taal een unieke omgangstaal zou zijn. Er zijn wel andere talen uitgesloten (Chinees, Arabisch, Japans) omdat ze complex zijn.

Soms wordt er gesuggereerd dat er toch iets uitzonderlijk of logisch is aan de structuur van het Engels dat haar universeel gebruik verklaart: *“het Engels heeft minder grammatica dan andere talen”* of *“het Engels heeft geen uitgangen, we moeten ook niet onthouden of woorden mannelijk, vrouwelijk of onzijdig zijn”*. In 1948 schreef een Britse recensent van het tijdschrift *The Athenaeum*: *“In its easiness of grammatical construction, in its paucity of inflection, in its almost disregard of the distinctions of gender excepting those of nature, in the simplicity and precision of its terminations and auxiliary verbs, our mother-tongue seems well adapted by organization to become the language of the world.”*

Maar ook het Latijn was ooit een internationale taal, ondanks haar ingewikkelde naamvallen. Ook het Frans is een internationale taal geworden, ondanks haar geslachten, uitgangen en vervoegingen. Het gemak om een taal te leren heeft geen grote invloed op haar internationale status. Kinderen uit alle culturen leren verschillende talen spreken in ongeveer dezelfde leeftijdsperiode, ongeacht de grammaticale verschillen in talen. Volgens Crystal heeft het Engels wel eigenschappen die haar aantrekkelijk maken. Vaak voelt men enige familiariteit met het Engels, omdat het Engels veel leenwoorden heeft van culturen waarmee ze in contact is gekomen. De ontvankelijkheid voor vreemde vocabulaire geeft het Engels een kosmopolitisch karakter. Vanuit lexicaal standpunt is het Engels in feite meer een Romaanse

dan Germaanse taal. Er zijn ook andere aspecten, zoals de afwezigheid van elementen in de taal die verwijzen naar sociale klasse, waardoor deze taal ‘democratischer’ lijkt dan andere talen (bijvoorbeeld Javaans). (Crystal, 2003; 7-9) We besluiten dat al deze factoren het gebruik van een taal kunnen motiveren, maar niet garanderen dat ze zal overleven als mondiale omgangstaal.

Een universele taal?

Het nut van een universele taal is dat er één taal bestaat waarmee alle mensen met elkaar kunnen communiceren wanneer grenzen overstegen worden. Dit is een goede zaak voor de wetenschap. Wetenschappelijke teksten kunnen op het internet geplaatst worden. Wanneer deze teksten in eenzelfde taal geschreven zijn, hebben alle mensen die deze taal beheersen een ongelooflijke bron aan informatie ter beschikking. Op die manier kunnen sociologische onderzoeken over de hele wereld met elkaar vergeleken worden. Dit zorgt voor een beter evenwicht in het aandeel van verschillende landen in de wetenschap.

Een onvermijdbaar gevolg van de spreiding van het Engels op wereldschaal is dat het Engels diversifieert. Wanneer het Engels zich integreert in een ander land is de kans groot dat ze een lokale tint krijgt. Lokale variaties ontstaan omdat het spraakvermogen ingesteld is op de inheemse taal. Dialecten geven ook identiteit aan de groepen die ze spreken. Vaak worden groepen die verschillende spraakwijzen hebben ontwikkeld gescheiden door sociaal-economische verschillen of door fysieke grenzen zoals bergen, brede rivieren of muren. Als we kijken naar de spraakwijze van het Engels merken we grote variatie tussen het Brits Engels, het Amerikaans Engels, het Australisch Engels, het Engels in Nieuw-Zeeland, in Canada, de Caraïben, Ierland, Schotland en Wales. Ook Zuid-Aziatische landen als India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka en Singapore spreken een Engels dat zeer verschillend klinkt t.o.v. het Britse Engels. Alle Engelse dialecten zijn kenmerkend voor eigen land.

Sommigen vrezen dat het Engels slachtoffer zal worden van een Babyloniseringsproces. Huntington bekloeg zich al dat er een onderlinge niet-verstaanbaarheid is tussen verschillende vormen van het Engels. Lafage spreekt over een mogelijke desintegratie. (Maurais, 2003) Die stelling lijkt ons iets te ver doorgetrokken. Wanneer dit zou gebeuren, zou het Engels haar instrumentele waarde als universele omgangstaal verliezen. Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat

het Engels zo sterk zal veranderen dat het zou leiden tot een niet-verstaanbaarheid tussen verschillende landen, omdat de taal dan aan communicatiewaarde zou verliezen. Bovendien mag de unificerende rol van filmindustrie en massamedia niet vergeten worden. Hollywoodfilms zijn een globaal product bij uitstek.

Crystal bekijkt die variaties in het Engels positief. Als we onze nationaliteit willen benadrukken onderscheiden we ons door op een andere manier te spreken. Dit vermindert het conflict tussen culturele eigenheid en wederzijds begrip. *“Omdat de spreker van land A Engels spreekt, is er een wederzijdse verstaanbaarheid met een Engelstalige van land B. Deze verbondenheid wordt versterkt door het bestaan van eenzelfde geschreven taal. Anderzijds heeft spreker A een andere manier van spreken dan spreker B, beide partijen behouden hun identiteit”*. (Crystal, 2003)

De mondiale verspreiding van het Engels zorgt er dus voor dat er meer variaties opduiken. Dit leidt ons tot een laatste vraagstelling. Wat is het standaardengels in mondiale context? Als we kijken naar het ABN in België (het Nederlands dat in het Tv-journaal wordt gesproken en voor heel Vlaanderen verstaanbaar is) dan merken we op dat deze het meest lijkt op een kruising tussen het Vlaams-Brabants en het Antwerps, omdat deze provincies centraal in Vlaanderen gelegen zijn. Dialecten lopen vaak in elkaar over als kleurschakeringen. Dialecten die in uithoeken van het land gesproken worden zijn meer afwijkend. Belangrijk zijn ook de centrale functies van grote steden. Daar zijn de regulerende instituties gevestigd. In Antwerpen ligt ook de belangrijkste toneelschool. Acteurs en omroepers hebben vaak daar een opleiding gevolgd, en komen dus via Antwerpen in de media.

Die centrale geografische ligging is minder belangrijk voor het WSSE (World Standard Spoken English). De verschillende varianten van het Engels die in de wereld worden gesproken wijken allemaal af van het Amerikaanse en het Britse Engels. Dit komt omdat in Groot-Brittannië het Engels haar oorsprong vond. Tegenwoordig leunt het standaardengels eigenlijk meer aan bij het Amerikaans, omdat de Verenigde Staten de belangrijkste strategische posities bezitten in de economie, massamedia, wetenschap en internationale politiek. In het onderwijs zouden we normaal gezien een soort van beschaafd BBC-Engels moeten aanleren, maar wanneer we het onderwijs verlaten zullen we ons Engels onderhouden door Engelstalige cultuurproducten te gebruiken, die vooral uit de VS afkomstig zijn. De meest invloedrijke factoren zijn de massamedia en filmindustrie. Mensen in

geïndustrialiseerde landen brengen een aanzienlijk deel van hun leven achter de televisie en computer door. De consumptie van populaire media (popmuziek, videogames, computer, software, internet, soaps, Tv-programma's en films) is de belangrijkste factor in incidentiele taalverwerving.

We stellen dus dat het universeel Engels steeds meer beïnvloed wordt door de VS vanwege haar culturele dominantie. Het Amerikaans Engels bereikt zéér veel mensen. Trudgill (1998) spreekt in dit verband over de 'Amerikanisering' van de Engelse taal of 'homogenisering in de richting van het Noord-Amerikaans'. Ook hij verklaart dit door een wijdverspreide blootstelling aan een door Amerika gedomineerde media en filmindustrie, waardoor we voortdurend nieuwe woorden oppikken en uitspraken overnemen. (Jenkins, 2003)

7. Besluit

Eerst hebben de theorie van de Swaan geanalyseerd en kritisch besproken. Hij verklaart het groeien en uitsterven van talen vanuit economisch perspectief. Hij stelt ook een indicator op om de communicatieve waarde van een taal te berekenen, de Q-waarde. Hij meet de communicatiewaarde van een taal aan de hand van het aantal primaire en secundaire sprekers, of anders gezegd, het aantal mensen die een taal spreken als moedertaal of als vreemde taal. Deze indicator zegt echter niets over de 'kwaliteit' van die sprekers. In het convergentiemodel betogen we dat de communicatiewaarde van een taal ook afhangt van het sociaal-economische profiel van haar sprekers en de mate waarin een taal gebruikt wordt in de handel en industrie. Ook andere factoren zoals het gebruik van een taal in de wetenschap, technologie internationale politiek bepalen de communicatieve potentie van een taal.

Het Engels is uiteraard (op wereldschaal) de machtigste taal, en heeft een *point of no return* bereikt. Zelfs als Amerika vandaag zou instorten, zou de positie van het Engels daardoor niet meer worden aangetast. (de Swaan, 1999)

Het linguïstisch imperialisme van het Engels (en ook andere grote talen die hun eigen regionale basis hebben) impliceert dat er wereldwijd duizenden kleinere talen dreigen uit te sterven. Dit zijn voornamelijk talen die nog in stammen en etnische minderheden worden gesproken. Deze perifere culturen zijn vaak demografisch niet sterk genoeg om weerstand te bieden en hebben ook weinig economische macht. Ontwikkelingslanden hebben niet te

kiezen. Pas als ze de overlevingseconomie ontgroeien, kunnen ze ontsnappen aan de afhankelijkheid. Dan hebben ze een perspectief om een toekomst uit te bouwen waarin het volk zich kan ontplooien. Om uit die put te geraken hebben ontwikkelingslanden geen andere keuze dan in te gaan op de aangeboden opportuniteiten.

BIBLIOGRAFIE

- AMMON, U. (2001), *The Dominance of English as a language of science. Effects on other languages and language communities*, Berlin: WB-Druck GmbH en Co, 478 p.
- BLOCK, D., CAMERON, D. (2002), *Globalization and Language Teaching*. London: Routledge.
- BRUTT-GRIFFLER, J. (2002), *World English, A Study of its Development*, Great Britain: Cromwell Press, 215 p.
- CANAGARAJAH, A. S. (1999), *Resisting Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- COOPER, R. (1982), *Language Spread*, Bloomington: Indiana University Press, 360 p.
- COULMAS, F. (1992), *Language and economy*, Cornwall: Press Ltd, 377 p.
- CRYSTAL, D. (2003), *English as a global language*, University Press: Cambridge, 211 p.
- CRYSTAL, D. (1997), *Encyclopedia of Language*, Cambridge: University Press, 479 p.
- DE SWAAN, A. (2002), *Woorden van de wereld, Het mondiale talenstelsel*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 297 p.
- DE SWAAN, A. (2007), *EU languages since enlargement* ; Sociolinguistica 21, 2007 *Linguistic consequences of the EU-enlargement* , p. 1-21
- DE SWAAN, A. (2007), in: John Fossum and Philip Schlesinger (eds.), *The European Union and the Public Sphere; A communicative space in the making?* London and New York: Routledge, 2007, p. 135-153.
- FISHMAN, J., CONRAD, A., RUBAL-LOPEZ, A. (1996), *Post-Imperial English: status change in former British and American colonies, 1940-1990*, New York: Mouton de Gruyter, 641 p.
- FISHMAN, J. (1999), *Language & Ethnic Identity*, Oxford: University Press, 468 p.
- FREELAND, J., PATRICK, D. (2004), *Language rights and language survival*, Manchester: St. Jerome Publishing, 303p.
- GNUTZMANN, C., INTEMANN, F. (2005), *The Globalisation of English and the English Language Classroom*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- GRADDOL, D. (1997), *The Future of English?* London: British Council.
- GRADDOL, D. (2006), *English Next*, <http://www.britishcouncil.org/learning-research-english-next.pdf>
- HOWATT, A. (2004), *A History of English Language Teaching*. Oxford:

Oxford University Press.

JENKINS, J. (2003), *World Englishes*, Cornwall: TJ International Ltd., 233 p.

JENKINS, J. (2000), *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press.

KEMPERS, B. , APPEL, R. (2002), *De Gids 165^e jaargang januari 2002, woorden van de Swaan*, Amsterdam: CeevanWee

MCKAY, S. L. (2002), *Teaching English as an International Language: rethinking goals and approaches*. Oxford: Oxford University Press.

MAURAS, J. , MORRIS, M. (2003) , *Languages in a globalising world*, Cambridge: University Press, 345 p.

MCKAY, S. L. (2002), *Teaching English as an International Language: rethinking goals and approaches*. Oxford: Oxford University Press.

MUFWENE, S. (2001), *The Ecology of Language Evolution*, Cambridge: University Press, 248 p.

MUFWENE, S. (2008), *Language Evolution*, Wiltshire: Cromwell Press, 354 p.

NETTLE, D. , ROMAINE. S. (2000), *Uitstervende talen*, Oxford: University Press, 303 p.

PENNYCOOK, A. (1994), *The Cultural Politics of English as a Foreign Language*. Harlow: Longman.

PHILIPSON, R. (1992), *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.

PHILIPSON, R. (2003) *English only Europe?* London: Biddles Ltd, 239 p.

OSTLER, N. (2005), *Empires of the Word: a language history of the world*. London: HarperCollins.

STEVENSON, V. (1998), *Woorden, een geïllustreerde geschiedenis van Westerse talen*, Amsterdam: Uitgeverij Het Spectrum, 200 p.

WEYNS, W. (2004), *Inleiding tot de sociologie*, Leuven: Uitgeverij Acco, 218 p.

WEYNS, W. (2006), *Sociologische Auteurs*, Leuven: Uitgeverij Acco, 250 p.

WHALEY, J. (1998), *Endangered Languages*, Cambridge: University Press, 360 p.

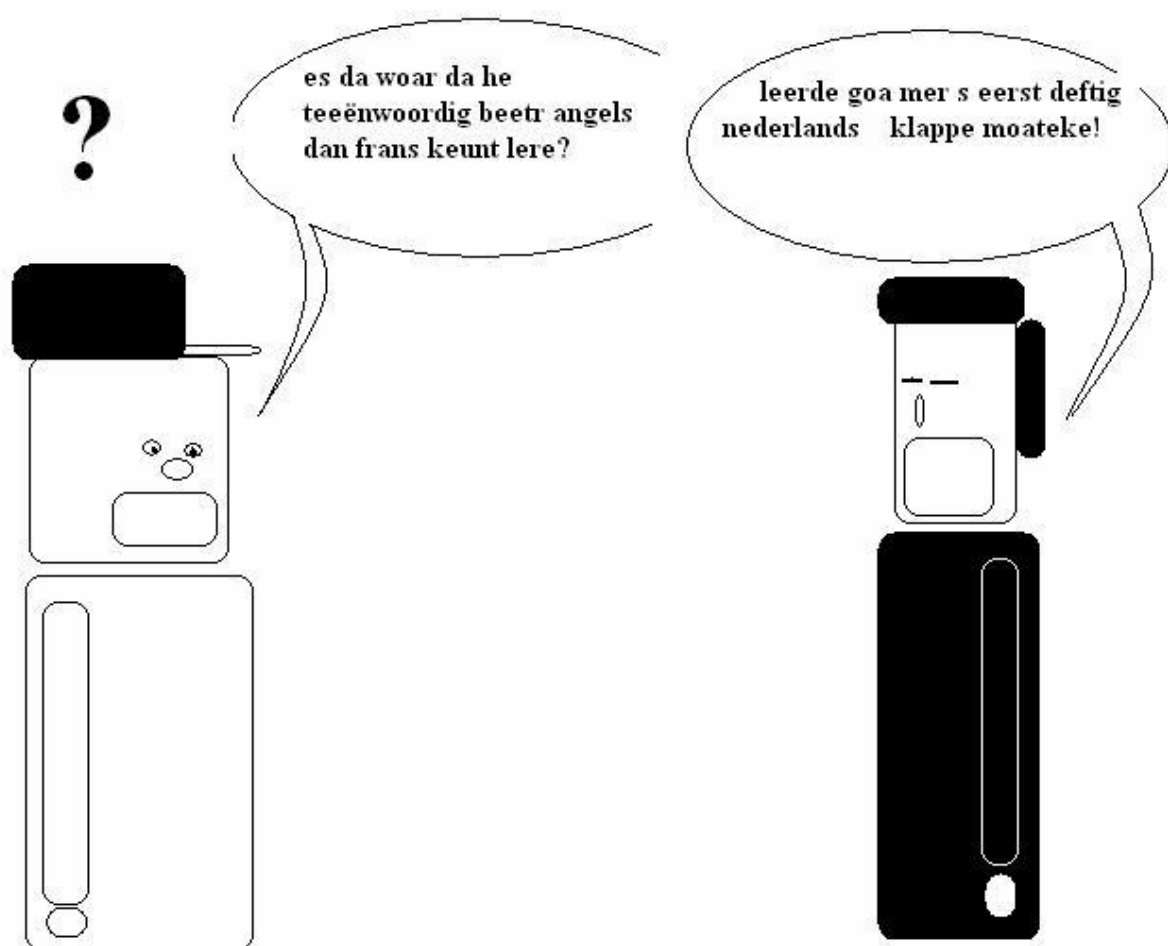
WHALEY, L. (2003), *The future of native languages*,

<http://www.questia.com/googleScholar.qst;jsessionid=H3ZRg32TLqQqzcCfH2536qLTfLMcphSqnGnnWM67by8MhTSppTHh!-2005622585?docId=5002103785> wtf

WEBER, G. (2003), *Top Languages: The world's 10 most influential languages*,

<http://www.andaman.org/BOOK/reprints/weber/rep-weber.htm>

(deze bladzijde kan er eventueel uitgescheurd worden)